

Gutenberg Album

**NAGYMESTERÜK GUTENBERG JÁNOS
SZÜLETÉSÉNEK 1900. JUNIUS 24. ÜNNEPELT
ÖTSZÁZADOS ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL**

KIADJÁK

A BUDAPESTI NYOMDÁSZOK ÉS BETÜÖNTŐK

**TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI
... NOVITZKY N. LÁSZLÓ ...**

1400–1900

BUDAPEST

Krausz S. és T.

Budapest, V., Zoltán-utca 11.

Szerkesztő bizottság:

Lerner Dezső
Aigner József id.
Grossmann Miksa
Schuster Ágoston
Bieber Lajos

Kiadják:

Magyarországi Könyvnyomdászok és Betüöntők Egylete

Elnök: Czettel Gyula

Magyarországi Könyvnyomdászok Szakegyesülete

Elnök: Wagner Károly

Budapesti Könyvnyomdászok Szakköre

Elnök: Tanay József

Budapesti Hirlapszedők Köre

Elnök: Siegfried József

Budapesti Gépmesterek és Nyomók Köre

Ideigl. elnök: Spitzkopf Sándor

Budapesti Betüöntők Köre

Elnök: Novák Gusztáv

Ébredés Dalkör

Elnök: Gyöngyösi Sándor

Budapesti Typographia Dalkör

Elnök: Seprős Walther

Gutenberg

Leszállt az áldás Mainznak városára
A messze multban, ötszáz év előtt,
Egy régi házban kiseded jött világra
S a jó szülők ölében nagyra nőtt.
S hogy férfi lön, nagy eszme kezdte járni
Komoly, töprengő, tépődő agyát:
Mit addig játék volt csak leigázni,
A gondolatnak ő majd szárnyat ad!

Sok átvirasztott éjt töltött miatta
Verejtékezne, kétkedés között,
De fölviradt a diadalnak napja,
A megszülemllett eszme létrejött.
Szerényen állt a sajtó, működését
Gyanus szemekkel nézte a tömeg,
De mesterének szárnyaló reményét
A gáncsoló gúny mégsem törte meg.

Szerény faprés volt. Mosolyogva nézték
A korlátoltak és irigykedők,
Sokan meg Belzebúb nevét idézték –
Sötétség volt még ötszáz év előtt...
S a prés megindult győzedelmi útra,
Hajnal derengett mindenütt nyomán,
S hová belőle egyetlen se jutna,
Ma nincsen olyan földi tartomány.

Tömérdek áldást hinte szét – nyomában
Kimondhatatlan, mennyi jó fakadt,
Azóta él a népek birtokában
A szabad szó, a szabad gondolat.
Az emberlélek rejtelmes homálya
Azóta telt meg kinccsel gazdagon,
Azóta tört a tudomány világra
S a dal azóta szárnyal szabadon.

Ólombetük csapatja áll a sorba,
Egész világon sok-sok millió,
Áldásait egyforma kézzel osztja,
Egyformán árad szét a rossz, a jó.
Csatákat nyernek nyomtatott betűkkel
S vak éjszakákat üznek szerteszét,
S a mig világ lesz hálás emberekkel,
Sohsem felejtik Gutenberg nevét.

A mit te egykor jós szemeddel láttál:
Beteljesült, a tudomány közös.
Naponta sok-sok nyomtatott ív szétszáll,
A kis betü csatája örökös;
A mi igazság szétárad belőle,
Termékenyítse meg a szíveket,

S a gép forogjon mindig csak előre,
De sohse nyomjon mást, csak nemeset.

Az emberiség jótévője voltál
Te nagyszakállu, mainzi jó öreg,
Nagy emlékedből épüljön fel oltár,
Melynél a népek megbéküljenek.
A művelődés lobogója mellett
Fogjon kezét az embersokaság –
S a zászló, mit az áldott béke lenget,
Ujjászül téged, korhadó világ!

MORÓCZ JENŐ

Gutenberg

Tudósok vitatkoznak, hogy ki volt. Életrajza töredék. A multak ködében homályos még születésének éve is. Mintha a történelem céltudatosan hallgatna ott, a hol látszatra nincs mondani valója. Mintha az emberiség megváltóiról, prófétáiról, igazi nagyságairól azért nem jegyeznék föl az apró adatokat, a hétköznapi szürkeségeket, hogy annál tisztábban ragyogja be az örökkévalóságot halhatatlan egyéniségük és alkotásuk...

Ki volt, hogyan élt, merre járt? E kérdéseket összemorzsolja az örökkévalóság. Gutenberg: a nyomtatott betű, a szárnyra kelt szellem, a megváltó világosság. Közel félezer esztendő tudományát, költészetét, politikáját alakította át. Az elfogultság és zsarnokság korszakában lerakta a felszabadulás alapjait. A szerény mainzi polgár, a ki legelőbb a latin bibliát nyomtatta ki, a szabadsághősök és forradalmárok lelkét hordozta keblében. Az első nyomtatott bibliától az emberjogok proklamációjáig milyen hosszú ut! Mégis a szolgaság és sötétség sorsa ki volt mondva, mihelyt megszületett az első nyomtatott betű; a betű, mely öl és megvált.

Ha sejtették volna az emberiség rabszolgatartói, hogy Mainz az ujkor Betlehemje? Összetörtették volna darabokra az első «gépet», elfogták volna az első napsugarat, hogy a sötétséget veszély ne fenyegetse. De ők azt hitték, hogy a nyomtatott betű nem jelent többet az irrotnál. Ők gögjükben úgy vélekedtek, hogy a szellemet a nyomtatás daczára lenyügözhetik. Nem sejtették, hogy milyen a nyomtatott betű varázsa és mint lesz legyőzhetetlen szenvedély az igazmondás, fölvilágosítás, ha az író ezekkel és ezekkel közölheti egyszerre gondolatait.

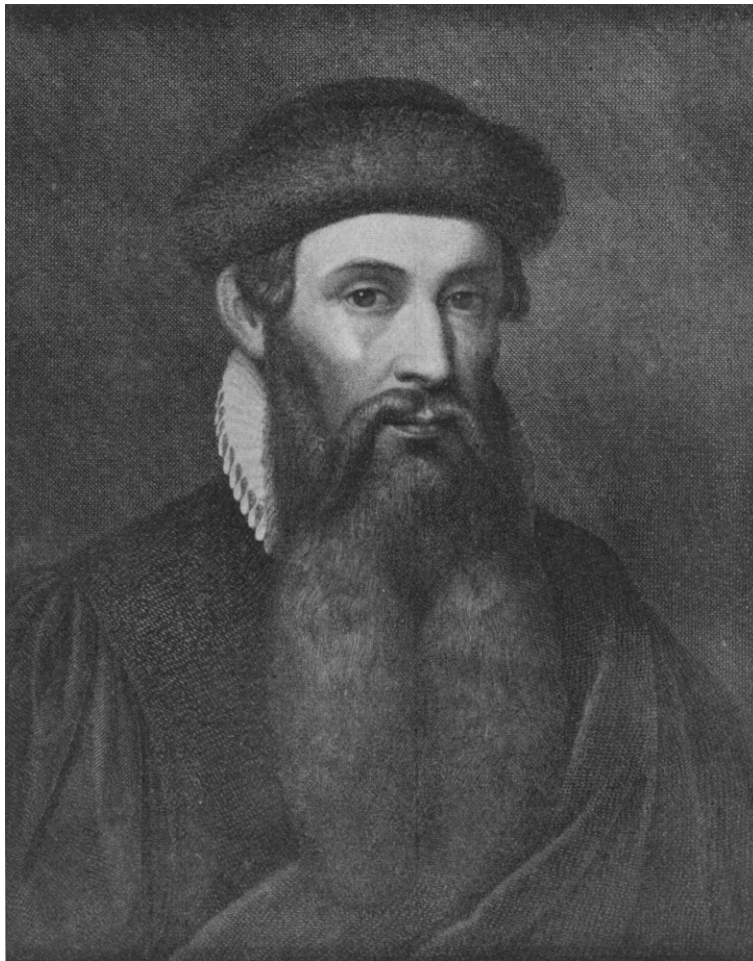
Jöttek a cenzurával, világi és egyházi tilalmakkal és fenytékekkel, hogy lerontsák Gutenberg művét. Hiába. A szellem fölszabadult, nem vánszorgott többé, hanem röpiült. A görög mithologia Pegazusa csak képzelet szüleménye volt. De a nyomtatás a szellem valódi szárnyas paripája lón, mely átrepült a korlátokon, börtönfalakon, legyőzött minden távolságot, minden akadályt.

A bibliai csodát a nyomtatás sokszorosán és valósággal megcselekedte. Egy kenyérből ezeket és ezeket táplált. A tudást, a gondolatot, az igazságot, mely azelőtt csak a kiváltságosok tulajdona volt, szétoztotta a tömeg között. És ime a szétoztás csak növelte a tudás, a gondolat, az igazság erejét; a merre eljutott, újabb alkotásra ösztönözte az embereket és a kik közt azelőtti csak a faj és szokások közössége volt a kapocs, azokat összefűzte most a gondolkodás, a műveltség egysége.

Sok bámulatos fölfedezés született meg Gutenberg óta. A vasut, a táviró, a telefon, a fonográf: megannyi imponáló alkotása az emberi kutató elmének. De Gutenberg egyszerű fölfedezését világhistóriai jelentőségben egyik sem közelíti meg. A nyomdászat az a kultura számára, a mi a testnek a levegő. Fuldokolt, kinlódott a művelődés, míg Mainzban meg nem született megváltója. És milliók, a kik irástudatlanok, a kik nyomtatott betüt nem láttak soha, Gutenberg nevét áldhatják, dicsőíthetik. A fölszabadult jobbágyok, a középkori társadalom romjain viruló polgári társadalom a nyomtatott betűnek, a szárnyakat nyert és így legyőzhetetlen szellemnek köszönhetik emberi sorsukat, szabadságukat. És a jelen, a mai gazdasági rend jobbágysai, ha egyszer kisüt nekik is az igazság napja, a nagy diadal napján ne feledjék el Gutenberget, a ki győzhetetlen fegyvert adott a becsületes és törhetetlen meggyőződésük kezébe.

Megálmodta-e a mainzi mester, mily korszakot nyit meg első nyomtatott bibliája? A sok csalódás, viszontagság és vándorlás közepette meglátta-e, mint minden próféta, a jövendő negélyét?

Ötszáz esztendeje születésének és műve ma olyan dönthetetlen, hogy nem érik többé külső támadások. Az ördög a Wartburgon még a tentától is megijedt, mikor Luther oda csapta hozzá tentatartóját. Ma nem ijed meg többé a nyomtatott betűtől sem. A modern reakció belülről korrumpálja a művelődés és népszabadság intézményeit. Nincs cenzurája, nem gátolja a nyomdászatot, de tart magának szolgáltrakész bérmunkásokat az irodalomban. A nyomtatott betűvel terjeszti a korlátoltságot, a babonát, a szolgáltságot, a szellem eszközeivel tör a szellem ellen. Az «ördög» ma maga is ír, nyomtat. A vállalkozásra lesülyedt sajtó egyrésze nem a világosság, hanem az ostobaság és hazugság terjesztője. Erről a sajtóról írta Lassalle: «Ezek a toll zsoldosai; a hazugság állandó hadserege, mely mélyebb sebeket vág a népen, mint az igazi hadsereg. Hiszen a katonaság csak külső erőszakkal tartja féken a népet, de az a másik hadsereg belső rothadást okoz, vérért megmérgezi».

Gutenberg

Mester! A megváltás nem teljes. A világosságnak és népszabadságnak tovább kell küzdenie régi ellenségével, mely új és új alakban jelentkezik, közelíti meg, hogy legalább megkerithesse, ha el nem tiporhatja. De a megváltás egykor megjön. Hiába ír és nyomtat a reakció ördöge. A betű öli meg. A bibliai csoda valósággá válik. Egy kenyér, egy eszme táplálja a nyomtatott betű által fölvilágosított népet, mely a megváltást megadja önmagának.

Mester! Ez lesz igazi jubileumod!

DR. VÁZSONYI VILMOS

A magyar betűk hadrendje, mióta Mátyás király alatt Karay László először állította őket hadi sorba, mindig együtt harcolt a magyarságért és a fölvilágosodásért, a nemzet és a polgár jogaiért. Maradjon mindenkor hű ehhez a négyszáz éves zászlajához!

Budapesten, 1900. május 24.

BEÖTHY ZSOLT DR.

A könyvnyomdászok munkájának hirdetői a nyomtatott művek. Ezek szemlélete kétségkívül tiszteletet kelt bennünk az emberi szellem alkotásainak megörökítői iránt. Igaz s méltó becsüléssel azonban csak az foghatja körül a nyomdászokat, a ki a kódexek, a középkori szerzeteseknek ez irott művei szemléleténél elgondolja, mennyi gond, igyekezet, fáradság s hány nemes élet fűződik hozzájuk; mert csak az tudja és érzi, hogy a nyomdászat a szellemi élet embereinek mily nagy seregét szabadította föl a másolás technikai munkája alól, a kik azóta e helyett a tudomány művelésében és fejlesztésében tölthetik életüket. Tanulmányozzuk tehát a középkort, hogy ezt is, meg az ujkort is megértsük s így megbeszélhessük!

BÉKEFI REMIG DR.

A gondolat a népé...

– Az uraké a gondolat,
Az írás tudománya! –
Elrejték kolostor-falak
S középkor éjszakája.

Jött Gutenberg, fény kelt nyomán,
A lánczokat letépé:
– Nem kiváltság a tudomány,
A gondolat a – népé! –

ZEMPLÉNI ÁRPÁD

Gutenberg és találmánya

A nyomdászat elterjedésével egyidejűleg a föltaláló hirneve is elterjedt és még a XV. század lefolyta előtt egész sereg dicsének keletkezett; a nyomdászatról és felfedezőjéről nem kevesebb mint 50 író emlékezik meg a XV. század végéig, kik majdnem mindnyájan Gutenberget és Mainzot teszik a nyomdászat kiindulási pontjául. De azért találkozunk ellenkező véleményekkel is, s Harlem, Strassburg, Bamberg, Florencz s Brüggé-n kívül még egy pár város versenyzett a találmány dicsőségének pálmájáért s Gutenbergen kívül még Janszoon-Coster Lőrincz Hollandiából, Castaldi Pamphilo Olaszországból, Waldfogel Prokopius Franciaországból és Brito Jean Belgiumból kértek részt ama nagy hirnéből, mely a nyomdászat feltalálóját illette.

Ezért a dicsőségért évszázados kemény viták folytak egész a XIX. századig, és a mint egykor Homérért hét város vetekedett, Gutenberget és találmányát is két német város vindikálta magának, de végre mégis csak a régi krónikák följegyzései bizonyultak igazaknak, melyek szerint Gutenberg volt a nyomdászat föltalálója.

A legrégebbi adat erre vonatkozólag a hirschauai apátságban Trithem apát által megírt 1462–1560-ig terjedő krónikája (Chronicon Hirschaugiense), melyben az 1450-ik évnél ez a följegyzés van: «A csodálatra méltó, hallatlan művészet, könyveket egyes betűk által nyomtatni egy mainzi, Gutenberg János nevű polgár által ez időben találtatott föl és gondoltatott ki, miután ez csaknem összes vagyonát reá fordította, s mindamellett is számos nehézségek miatt majd ebben, majd amabban szenvedett hiányt, úgy, hogy az egész ügygel már fel akart hagyni, egy másik mainzi polgár, Fust János jó tanácsai és pénzelőlegezései által végre tervét szerencsésen létrehozta. Kezdetben a betűket táblákra metszették s egy általános szótárt, Vocabularium catholicum néven nyomtattak, e táblával egyebet nem is nyomtathattak, mivel a betűk abba voltak belefáradva és így mozdulatlanok valának. Ekkor föltalálták a latin ábécze betűinek öntését s ezt elnevezték matriczoknak, mintáknak, melyek segélyével aztán ércz és czinvegyületből öntötték a betűket, annyit, a mennyire szükségük volt. Ezeket azután kézzel faragták és idomították használhatókká. Az ily módon történt nyomás azonban oly sok bajjal járt, hogy a bibliára már 4000 frtot költöttek, mielőtt még a 12-ik folio iv kész lett volna. Schöffner Péter azonban, először csak szolga (famulus), később Fust János veje, a betüöntés könnyebb módját fedezte föl. E művészetet egy ideig mindketten titokban tartották, míg végre az általuk nélkülözhetetlen szolga által először Strassburgba vitetett s így azután a többi népek közé. Azonban az első fölfedezők itt laktak Mainzban, egy házban, mely az Ifjuhoz «Zum Jungen» volt czimezve, később pedig nyomtató háznak neveztetett.»¹

Gutenberg szobra Strassburgban

Hogy a nyomdászat már Gutenberg előtt találtatott volna fel, az ép oly vitatkozásra nyújtott alkalmat, mint a föltalálás helyének, idejének és személyének megállapítása. Mert hogy már Gutenberg találmánya előtt is értettek a könyvek sokszorosításához, az történelmileg beigazolt dolog, de ép e sokszorosítási mód megváltoztatásában rejlik Gutenberg művészies találmányának világra szóló jelentősége, mely a *mozgatható, öntött betűknek a sajtón való nyomásából áll.*

Hogy már a régi időkben, a könyvnyomtatás föltalálása előtt is tétettek kísérletek a könyvek sokszorosítására, az sejtethető egyes ó-kori írók munkáiból. Plinius szerint pl. (Hist. Nat. XXXV. e. II.) M. T. Varro egy oly eljárást talált ki, melynek segélyével 700 hirneves férfiú életrajzát és arczképét reprodukálhatta. Hogy ez vésett relief, fatábla-nyomás vagy patronirozás által történt-e, azt nem említi.

¹ Dr. W. Warten: Johann Gutenberg, Karlsruhe 1900. Az okmányt eredeti latin szövegével közli.

Az tény, hogy a keleti népek már ősidők óta ismerték a bélyegzőnyomást és a patronirozást s az egyiptomiak is patronok által festették elő a hieroglifeket, a görögök hypogrammoi, a rómaiak laminae interrasiles néven nevezték ezen eljárást.

Plutarch azt írja, hogy Agiselaus spártai király (338 Kr. e.), katonáit bátorítandó, mielőtt áldozatra ment volna, a ΝΙΚΗ (győzelem) szó betűit megfordított sorrendben tenyerébe írta, s azután áldozás közben tenyerét észrevétlenül az áldozati állat májára nyomta, melyen lenyomódva ott állt a ΝΙΚΗ szó, mint az istenek jóvendölése. Mohamed *vörös* festékbe mártotta tenyerét s azt pecsétként egy pergamenre nyomta. I. Justin bizanczi császár egy fatáblára metszette nevének négy első betűjét s ezt a bélyegzőt az okmányokra nyomta.

Quintilian római retorikus elefántcsont betűket említ, melyeket akkor a gyermekeknek adtak játszani. Hieronymus tanácsot ad Laetának, hogy leányának puszpáng és elefántcsont betűket adjon játszó tárgyal, hogy így a játék egyuttal tanulás is legyen, egyuttal azt is ajánlja, hogy a betűket összerakás után ismét összekeverjék s újra összerakassák, hogy ez által a betűk alakja és neve el sajátíttassék.

Gutenberg szobra Mainzban

Kétségkívül a pecsétnyomás volt a nyomdászat ősfarmája, mely a keleti népeknél veszi kezdetét s Európa tőlük sajátította el a karton és a kártyanyomást, a mai nyomdászat előhírnökét.

Mielőtt azonban rátérnék a kártya- és fatábla nyomásra, meg kell említenem a kínaiakat, kik ebben Európát sok évszázaddal megelőzték.

Kínában már a 6–10. században nyomtak és pedig először kövekről, úgy hogy az írásjegyeket mélyítve a kőbe vésték s lepacsolás által olyan lenyomatot nyertek, mely fekete alapon fehér betűket mutatott. Pi-sin kovács 1041–48. között állítólag mozgatható betűkkel is tett próbát, de eredménytelenül. Ő agyagtáblába metszette a betűket s azután ezt megkeményítette és kivagdalta belőle a szójegyeket. Ezeket a kivagdalt szójegyeket azután vas formába zárta s a betűk között levő űrt ezüst lemezekkel töltötte ki s méz, viasz mézgüléből álló vegyülettel összeforrasztotta és felül sima deszkával lepréste. Az így elkészített forma csak a mézgülék fölolvastása után volt szétszedhető.² A fatábla-nyomást azonban, mely a XIV.

² Dr. v. d. Linde: Gutenberg. 1878.

század elején tűnik fel Németországban, a kínaiak nagyon régen ismerték és kultiválták, de mégis csodálatos, hogy sohasem jöttek a nyomdászat föltalálására.

Az irott könyvek roppant drágasága is arra sarkalta az embereket, hogy ezeket valami más módon sokszorosíthassák. A középkorban egy-egy festett biblia nagy vagyont képviselt és bátor Fülöp burgundi herceg 1373-ban 600 arany koronát adott egy bibliáért. XI. Lajos pedig 1471-ben egész ezüst készletet és ráadásul még egy nemest adott tuzsul egy könyvért a párisi egyetemnek. Hogy ez mennyi pénz volt abban az időben, azt megítélhetjük abból, hogy akkortájt egy csirke egy fillérbe, egy font hus 2 fillérbe, egy itcze bor 2 fillérbe került.

Gutenberg találmányának előhírnöke kétségkívül az anopistographikus (egy lapos) nyomás, vagyis az sokszorosító eljárás volt, mely a kínai fatábla nyomással teljesen egyező. Az anopistographikus nyomás legkezdetlegesebb alakja a játszókártya nyomás volt, mely a XV. század elején tűnik fel Németországban. Az előtt a kártyákat és szent képeket kézi festéssel csinálták s az ezzel foglalkozó mesterembereknek *kártyafestő* (Kartenmaler) volt a neve. Később patronokat használtak a konturák előnyomásához s ezeket kifestették. Ezeket a mesterembereket *levélfestőknek* (Briefmaler) hívták. Ugyancsak patronot használtak a könyvek sokszorosításához s az így készült betűket azután tollal utánjavították. A patronokat, olyakat, mint a minőket a szobafestők használnak, később fára mázolták s a rajz vagy betűk fordított képét éles késsel, domboruan kivágták. Ezeket a mesterembereket *formavágóknak* (Formschneider) nevezték. A kimetszett rajzot vagy szöveget azután földből (sépia) és enyvből vagy lámpakorom és olajból készült festékekkel bekenték, a megnedvesített papírost rátették és csont simítóval vagy lószőrrel kitömött pamaccsal lenyomkodták. Ezeknek a mesterembereknek *levélnyomó* (Briefdrucker) volt a neve.

Az így készült fametszetek azonban csak a papíros egyik oldalára voltak rányomhatók, mert a nedves papíros másik oldalán a betű és a rajz erősen kidomborodott. Ez volt az úgynevezett *egyleveles nyomás* (Einblatt-Druck).

Kezdetben csak egyszerű képeket nyomtak így, később már némi szöveg is jött hozzá, egy-két sor, utóbb egyre több lett a szöveg a kép alján s utoljára már egész oldalt töltött ki a képhez való szöveg, mely az illető szent életrajzát, mondásait stb. tartalmazta, ugyannyira, hogy már nem fért rá az egy oldalnyi térre s így folytatását egy másik lapra nyomták s a két lapot háttal összeragasztották. Az így előállt több lapot azután bekötötték s könyv lett belőle. Egy ilyen könyv legfőlebb 40–50 lapból állott.

A fatáblás nyomás adta az eszmét a mozgatható betűkkel való nyomáshoz, még pedig a patronirozás révén. A patronirozás nyomán készült formametszetek nemcsak pótolták az időrabló munkát, mely a betűk egyenkénti előrajzolásával járt, hanem a betűk egyformaságát és a nyomás tisztaságát is rendkívül emelték. A legelterjedtebb ilyen nyomások Donatus Álius híres római grammatikus és retorikus (IV. század Kr. e.) latin grammatikájából készült rövid kivonatok voltak s jelenleg a legritkább műkincsek közé tartoznak.

Már a patronirozás által készült fatáblametszetek is rendkívül elősegítették a könyvek sokszorosítását, mert pótolták a fáradságos és drága kézírást s így könnyebben is voltak megszerezhetők. Egy oldal ilyen fatábláról több ezer lenyomatot is lehetett készíteni, ha a formametsző – a mai fametsző kezdetleges elődje – azt elkészítette. Csak a nyomás volt lassu és kezdetleges, mert hiányzott hozzá a főkellék, a – *sajtó*. De mind e mellett a XV. században már nagy tért hódított a forma-nyomás, miről e század ilyen szakmákból álló czéhei tanuskodnak. A kártya- és levélfestők, illuminátorok, szépirók, levélnyomók, formametszők ipara lassanként egy mesterességgé alakult át, ámbár czéheik szervezetében minden foglalkozási ág különállóan szerepel. A brüggei (Flandria) «Szent János evangélista czéh» kötelékébe tartoztak pl. egy 1454. évből datált okmány szerint az irnokok (szépirók), könyvárusok, könyvkötők, képkészítők (szentképkészítők, Beedemaker), képfaragók, illuminátorok, formanyomók, formametszők és levél-

nyomók. Franciaországban a XVI. század elején tűnek fel e czéhek, s «Tailleurs et imprimeurs d'histoires et figures» név alatt szerepelnek. Az antwerpeni «Szt.-Lukács czéh» 1442-ben üvegkészítők, illuminátorok és nyomókból (levélfestők és levélnyomók) állott.³ Ezekből később sokan nyomdászokká lettek, ami, tekintve, hogy őket ettől csak egy lépés választotta el, nagyon természetes.

Gutenberg szobra Mainzban a kaszinó kertjében

Csak egy oly lángelmére volt szükség, mely csodás szellemi fensőbbiségénél fogva világosságot tudott volna önteni a középkor sötéte elméibe, aki föltárta volna korának a szunnyadó szellemi erők gazdag kincseit, hogy az elnémult szó, a féltve őrzött tudomány és a lebékozott fölvilágosodás szabad szárnyra kelve, örök időken át hirdethesse az emberi elme legnagyobb vívmányának létrejöttét s szétlebbentve ama sötét kornak fátyolát, a fölvilágosodás nemtőjének fáklyájával terjeszthesse a szellemi ujjászületés korszakának ezt az igéjét, hogy: «Legyen világosság!»

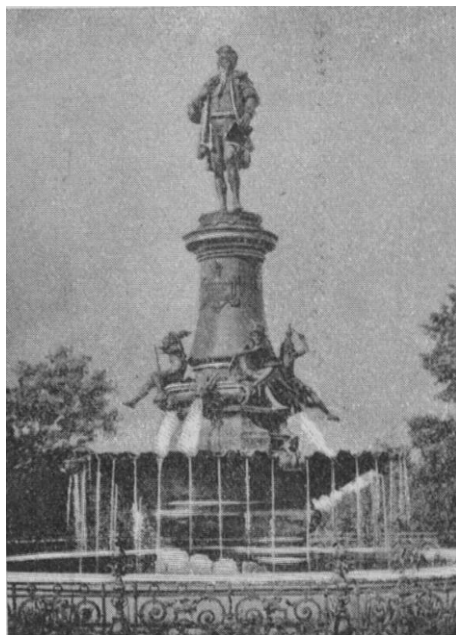
Ez a lángelme *Gutenberg János* volt.

*

Gensfleisch, illetve Gutenberg János, a mainzi zum Gensfleisch nevű patriczius család egyik ágának ivadéka. Ez a család, mint a középkorban sok más, az általa birtokolt birtok, illetve ház után nevezte magát. Eredetileg a Sorgenloch zum Gensfleisch nevet viselték a tulajdonukat képező «zum Gensfleisch» nevű ház után s később azután ezt a nevet vették föl. Az az akkori időkben szokásban volt Németországban, hogy egyesek megkülönböztetésül mellékesen nagy birtokaik, majorságaik stb. után nevezték magukat.⁴ Így tett Gutenberg atyja is. Gutenberg atyja, Friele Gensfleisch zur Laden, örökség révén a mainzi «Hof zum Gutenberg» nevű ház birtokába jutott s ez időtől fogva a Friele Gensfleisch zur Laden zu Gutenberg nevet használta. Innen származott azután Gutenberg neve, mely ez oknál fogva a XV. és XVI. század krónikásainak tömérdek félreértésre adott alkalmat.

³ *Falkenstein*: Geschichte d. Buchdr. 1842. 14.

⁴ *Köhler*: Hochverdiente und ausbewährten Urkunden, wohlbeglaubte Ehrenrettung Gutenbergs. Göttingen, 1741.

Gutenberg szökőkút Hannoverben

Hogy Gutenberg a Gensfleisch-családnak mely ágától ered, azt egész bizonyossággal nem lehetett megállapítani, mert az erre vonatkozó okmányok valódiságához kétség fér. A Köhler, Schaab⁵, Linde és legutóbb Faulmann által tett kutatások nem vezettek pozitív eredményre s máig csak annyit tudunk, hogy Gutenberg körülbelül 1397.⁶ táján született Mainzban,⁷ hol atyja Friele Gensfleisch zur Laden városi számadó volt és 1419-ben halt meg. Anyja Elsa Wyrich Werner zum Gutenberg mainzi patricius leánya volt s 1425–33. között halt meg. Valószínű, hogy az előbb említett «zum Gutenberg» ház is anyai ágon szállt a családra, s később, mivel e házban laktak, a név is rajtuk maradt. – Gutenbergnek nem maradt utódja, sőt az sem bizonyos, hogy nős volt-e. 1437-ben a strassburgi püspöki szék előtt házassági ígéret megszegése miatt pöre volt «Ennel zu der iseren (eiserne) Thür» nevű leánnyal, egy elzászi nemesi család utolsó sarjával. Hogy a pört békésen intézték-e el, azt homály fűdi; az azonban tény, hogy Gutenberg 1443-ban már két személy után fizetett adót, s egy okmányban egy Ennel Gutenberger név is előfordul. Ez azonban még mindig nem elég bizonyíték arra nézve, hogy Gutenberg nős ember volt, s így valószínűbb, hogy nőtlen volt.

A Gensfleisch családból jelenleg még két utód van életben: Gutenberg nagybátyjának, Ortlieb Gensfleisch zur Laden-nek női ágon való leszármazói. Az egyik báró Mohlsberg Pál Lange-nauban, Mainz mellett, a másik báró Mohlsberg Henrik Stuttgartban él.⁸

Gutenberg ifju korából egyáltalán semmi adat sem maradt az utókorra, csak azt tudjuk, hogy 1420-ban Mainzból elköltözött, minek oka a polgárok és a nemesek közötti viszályban volt. Midőn ugyanis 1420-ban III. Konrád választófejedelem Ruprecht császár kíséretében ünnepléses bevonulását tartotta Mainzba, a nemesség és a polgárok (czéhek), akkori szokás szerint, elébe lovagoltak, hogy őt üdvözölhessék. Az elsőbbségi jogért azután irigy versengés

⁵ *Dr. Schaab*: Geschichte der Erfindung der Buchdruckerkunst. Mainz 1830–31. III. köt.

⁶ *Rottek*: Allgem. Weltgeschichte p. 8. II. 605. azt mondja, hogy 1393–1400 között.

⁷ *Faulmann* ezt is kétségbe vonja s szerinte Strassburg lenne Gutenberg szülővárosa, mire azonban pozitív adata nincsen. Lásd III. Gesch. der Buchdruckerkunst. Wien 1882.

⁸ *Alf. Börckel*: Gutenberg und seine berühm. Nachf., Frankfurt a. M. 1900.

támadt a két párt között, mert mindegyik arra törekedett, hogy az ő polgármesterük üdvözölhesse első sorban a császárt. A nemesek jobb lovaikkal megelőzték a polgárokat s első sorban üdvözölték a császárt. Ezen a polgárok, kik már régen farkasszemet néztek a nemességgel, annyira felbőszültek, hogy a császár elutazása után a nemeseket megtámadták, megverték s oly kemény békefeltételeket szabtak, hogy ezek jobbnak látták inkább Mainzot elhagyni, mint magokat a feltételeknek alávetni. A kivándorolt nemesek között volt Gutenberg és atyja is. Hogy akkor hová ment Gutenberg, a Mainztól kétórányira fekvő Eltvillebe, hol birtoka volt, vagy Németalföldre, mint ezt különösen a pseudo feltaláló harlemi Coster Lőrinczcel kapcsolatban állították, az bizonytalan. Strassburgi okmányokban először 1434-ben fordul elő Gutenberg neve, hol 1434–1445-ig különféle «titkos és csodálatos mesterségekkel» foglalkozott s 1436-ban Dritzehn András strassburgi aranyműves és vésnökkel szerződést kötött, hogy őt nemes kövek csiszolására, tükörkészítésre és egyéb hasznos hajtó mesterségekre tanítja, s 1438-ban egy Dritzehnből, Hans Riffe lichtenauai tanítóból és Heilmann András papírmalom-tulajdonosból álló titkos társaságot alapít, s kötelezi magát, hogy őket 250 arany forintért minden általa még tudott titkos mesterségekbe beavatja. Dritzehn azonban, miután a 250 frtból 40 frtot Gutenbergnek lefizetett, már 1438-ban meghalt s fivéréi, mint jogutódjai, Gutenberg ellen pört indítottak, mert őket társul fogadni vonakodott.

Ennek a pörnek Schöpflin által 1745-ben közzétett irataiból, melyeket azonban Hessels (1882) és Faulmann (1882) nem tartanak autentikusoknak, ámbár ennek ellenkezőjét sem tudták kétséget kizárólag igazolni, kiviláglik, hogy Gutenberg Strassburgban, a mostani Grünberg nevű városrészben, az Ill-szigeten levő Szt.-Arbogast nevű kolostorhoz tartozó épületben kísérletezett az első fasajtóval, melyet Sahspach Konrád esztergályos készített. A jegyzőkönyv erre vonatkozó része magyar fordításban így hangzik: »Sahspach Konrád beismeri, hogy Heilmann András (az egyik társ) egy időben hozzá jött a Kremer-utczába s így szólt hozzá: «Kedves Konrád! Miután Dritzehn meghalt és a sajtót te csináltad és te tudsz róla, menj oda (Dritzehnhez), vedd ki a sajtóból az egyes darabokat (nym Die stücke uss der pressen) és szedjed szét, így senki sem tudja meg, hogy mik azok.» De midőn oda ment, ez a dolog már nem volt ott (Do was das ding hinweg).⁹ Gutenberg ezt a pört megnyerte, de további munkálkodásáról nincsen semmi adat s csak 1444-ben tűnik fel ismét neve, ezuttal utoljára, mint katonáé, ki a francia armagnaták ellen harcol, s e közben, a Szt.-Arbogasti kolostor és környéke szétdulásával, műszere, sajtója is odavész.

1444-ben azonban ismét szülővárosában, Mainzban találjuk, hol nagybátyja, Gensfleisch János, bérbe veszi Gutenberg részére Orten zum Jungen mainzi patricziustól a «Hof zum Jungen» nevű házat, melyben valószínűleg még ez évben dolgozni kezd. Mint minden nagy szellemnek, Gutenbergnek sincs maradása; találmánya, melynek nagy horderejével tisztában van, újabb kísérletekre serkenti, s ő fáradhatatlanul, bámulatos kitartással dolgozik annak tökéletesítésén. Mi sem természetesebb, mint az, hogy ez fölemészti vagyonát, de szellemét nem. Ő legyőzi az eléje gördülő akadályokat, vasakarátán hajótörést szenvednek az anyagi nehézségek s módozatokat keres és talál arra, hogy a megkezdett uton tovább haladhasson.

Pénz hiányában kölcsönökkel segít magán, s 1448-ban 150 arany forint kölcsönt vesz föl Gelthuss nevű rokonától, mely összeg már valószínűleg az új találmány kiaknázására volt fordítandó, melyet 1444–48-ig céljának megfelelően tökéletesített.

Sajnos, hogy arról az időpontról, melyben Gutenberg a mozgatható betűket feltalálta, nincs semmi följegyzés. Csak a dolog természetében rejlő ama féltékeny titkolódzás, hogy a találmányt valaki megtudhatná, a megmondhatója annak, hogy Gutenberg munkálkodásáról oly keveset tudunk. Hogy Gutenberg kezdetben csak fatáblákról nyomott, az több mint való-

⁹ Dr. Karl Falkenstein: *Gesch. der Buchdruckerkunst*. Leipzig 1840., az összes okmányokat közli.

szinü, mert képtelenség fölteni, hogy fából készült betűkkel nyomhatott volna. Az azonban mindenesetre föltehető, hogy Gutenberg legelőször fabetűkkel tett kísérletet az ólomból készült mozgatható betűkkel való nyomás alkalmazására.

Gutenberg, Fust és Schöffer szobra Majna-Frankfurtban

Hogy Gutenberg 1448-ban már tökéletesen tisztában volt találmányával, az kiviláglik abból, hogy a rá következő évben Fust gazdag mainzi polgártól, ki mesterségére nézve aranyműves volt, 800 arany forintot vett kölcsön, mely összeg a nyomdára teherként betábláztatott. – Az 1450-ben megkötött szerződés értelmében:

1. A 800 frton beszerzett anyag és fölszerelés Fust nevére betáblázandó;
2. Fust tartozik Gutenbergnek évenként 300 frt előleget, mint forgatókét rendelkezésére bocsátani;
3. A jövedelemből a költségek levonása után mindketten egyenlő részben osztoznak.

Gutenberg e lépésével megtörte eddigi titoktartását s Fustot, az aranyművest, beavatta új találmányának minden titkába s ezáltal kiszolgáltatta magát társa kapzsiságának. Fust 1452-ben újabb 800 frtot adott kölcsön Gutenbergnek, miután már ekkor föllette volt magában, hogy Gutenberget egy kedvező alkalommal eltávolítja maga mellől. Ez az alkalom, mint látni fogjuk, mihamar elérkezett. 1451. táján egy szépíró és illuminátor érkezett Mainzba s Gutenberg s Fust nyomdájában mint segéd nyert alkalmazást. Gernsheimi Schöffer Péternek hívták és Párisban mint szépíró és levélfestő működött, s a mainzi nyomdában is a kezdőbetűk rajzolásával és ki festésével foglalkozott. Schöffer 1420–30 között született a Rajna melletti Gernsheimben s már korán jelét adta kiváló talentumának. Kezdetben teológiát tanult, utóbb a szépírást kultiválta. Mint szépíró a szép, egyenlő testű betűkhöz volt szokva s így Gutenberg és Fust nyomtatványainak kezdetleges alaku betűi figyelmét ki nem kerülhették. Gutenberg kezdetben valószínűleg fabetűkkel próbálkozott s csak később csinált ólombetűket. Hogy ezeket mindjárt öntötte-e, az nem állapítható meg, de valószínű, hogy kezdetben minden egyes betűt külön vágott ki az előre megöntött ólomtestre, s csak fokozatosan jött rá arra, hogy az anyabetűket (Matrize) öntés által sokszorosítsa. Ezek a betűk azonban nem lehettek szépek már azért sem, mivel a lágy anyagba nem lehetett oly éles metszetű betűket önteni.

Schöffernak, mint szépirónak, ambícióját mindenesetre bántotta a betűk tökéletlensége, s ebben leli magyarázatát ama kísérletezés, mely a kölyű (Patrise) és a réz anyabetű (Matrise) feltalálásra vezetett. – Ez eljárás által tiszta, éles és egyenlő nagyságu betűket nyert az öntésnél, a mi az előbbeni módszernél nem volt lehetséges.

Alig, hogy a Schöffér által föltalált új módszer kipróbáltatott, Fust már azon gondolkodott, hogy Gutenberget, a föltalálót, a közösen birt nyomdából kiszoríthassa. Az új módszert ennél fogva Gutenberg előtt gondosan eltitkolták s eskü alatt kötelezték egymást, hogy a titkot senkinek el nem árulják. Mert a ravasz Fust jól tudta azt, hogy Gutenberg a régi módszer szerint készült betűkkel nem tud vele versenyezni, sőt pénzzel sem rendelkezik egy új nyomda berendezésére, s így annál inkább érdekében állott eltávolítása. Erre csakhamar alkalmat vett magának s Gutenbergtől az évi 300 forintos előlegek után, melyeket *szóval* kamat nélkül adott Gutenbergnek, hatszázalékos kamatot kért, melyek kifizetését Gutenberg, hivatkozva Fust ígéretére, megtagadta. Fust ép csak erre várt, s Gutenberget 1455-ben bepörölte a neki meghatározatlan időre kölcsönzött 1600 firt és a kamatok, összesen 2026 firt erejéig. A pört Fust megnyerte s Gutenberg nyomdája a már kinyomott ivatekkel együtt Fust tulajdonába ment át. Gutenberg tehát ismét előlről kezdhette; megfosztva vagyonától és találmánya titkától, fáradhatatlan munkája gyümölcsét másoknak volt kénytelen átengedni. Gutenberg azonban az őt folyton üldöző balsors daczára sem veszítette el reményét, s a nagy szellemek sajátságát képező szívós eréllyel ismét arra törekedett, hogy új nyomdát alapíthasson. Tervének sikerült megnyerni dr. Humery Mainz városi ügyészt, ki az új találmány iránti lelkesedésből pénzt kölcsönzött neki terve végrehajtásához. Második nyomdáját 1455–1457-ben a «Hof zum Humbrecht» nevű házban rendezte be s innen kerültek ki azok a nyomtatványok, melyek ezidőszert Európa legtekintélyesebb könyvtárainak legnagyobb kincsei közé tartoznak. Itt nyomta többek között az «Eyn manug d'cristeheit widd' die durke» (Eine Mahnung der Christenheit wider der Türken). Ezt tartják Gutenberg első nyomtatványának, mely mozgatható betűkkel készült. Kilencz 4° oldalnyi szöveget tartalmaz. Ugyancsak innen került ki a 42 soros biblia, mely 2° 641 kéthasábos oldalból áll, s jelenleg 31 példány van belőle szétszóródva az egyes könyvtárakban. Hogy mily nagy értéket képviselnek ezek, az kitetszik abból, hogy a londoni Ashburnham-könyvtár 1897. évi elárvereztetése alkalmával egy ily biblia 4000 font sterlingen kelt el, mely ár 50,000 forintnak felel meg. Gutenberg idejében egy példány Párisban csak 2000 frankba került. A 36 soros bibliából 9 példány ismeretes. A biblia 881 kéthasábos lapból áll. Gutenberg utolsó nagy munkája, Balbus 1460-ban készült latin szótára és grammatikája: a Katholikon. A mű 373, 66 soros, kéthasábos lapból áll. 25 példány ismeretes belőle. Nekünk Gutenberg-féle inkunabulánk nincsen, csak a bécsi udvari könyvtár bir 2–3 példányt. A mi a Katholikonnak még rendkívüli értéket ad, az a mű végén levő colophon, melyben Gutenberg, a nélkül, hogy magát megnevezné, először nyilatkozik nyilvánosan lángeszű találmányáról azzal a szerénységgel, mellyel csak igazán nagy szellemeknél találkozunk. A latin colophon magyarul így hangzik: «A Legnagyobb Ur segélyével, kinek egy kézmozdulatára a néma nyelvek megerednek, és ki a kicsinyek előtt sokszor kinyilatkoztatja azt, mit a bölcséktől megtagad, ez a jeles Katholikon könyv, az Úr születésének 1460-ik esztendejében, az áldott Mainzban, a híres német nemzet egy városában, melyet az Isteni kegy a föld többi nemzetei közül elsőbb sorban egy oly nagy szellemi világossággal és szabad kegyajándékkal kitüntetni érdemesített, nyomtatott és elkészült, nem az íróvessző, író nád vagy toll, hanem formák és betűk csodálatos összhangzása, aránya és egyenmértéke folytán. (Következik egy rithmikus fohász). Deo Gratias.»¹⁰ Hogy mily rengeteg anyagra volt szükség egy

¹⁰ Ujabban Hupp Ottó fedezett föl egy «Missale speciale»-t egy müncheni antiquárusnál, mely a legrégebb Gutenberg-nyomtatványnak tartatik. A missale 176 folio lapból, áll s 18 soros. Valóságában azonban még nincs teljesen beigazolva. Hupp: Ein Missale speciale, Vorläufer des Psalters von 1457. München 1899.

pergamenre nyomott könyvhöz, az kitűnik abból, hogy egy Gutenberg-féle biblia minden folio ivéhez egy egész borjubőr kellett s így egy-egy bibliára 320 iv pergamen ment fel. A jelenleg meglevő 10 pergamenpéldányban tehát nem kevesebb, mint 3200 borjubőr van, vagyis egy egész csorda. Így nem is csodálható, hogy Schöffler Psalteriumjának már 12 ivénél (folio) 4000 forintra ment a kiadások összege. A Catholikonon kívül, az 1460. év után, egyéb nyomtatványt Gutenbergtől nem ismerünk. A mű megjelenése után egészben még csak másfél évig dolgozhatott, s az 1462. évi október 28-iki esemény folytán a mainzi nyomdáknak is nyoma vész. 1459-ben a mainzi káptalan Diether v. Isenburg grófot mainzi érsekké választotta. Mivel azonban Isenburg gr. vonakodott a pallium pénzt, mely 20,650 frtra ment, a római kuriának lefizetni, ezáltal II. Pius pápa neheztelését vonta magára. III. Frigyes császár sem rokonszenvezett az új érsekkel s így nem csoda, hogy a pápa 1461. évi augusztus 21-én kelt bullájával őt állásától elmozdította. A káptalan többsége is alávetette magát a pápa akaratának s Nassaui Adolf gróf kanonokot választotta meg érsekké, ki 1461. október 2-án ünnepélyesen beigtattatott. Isenburg azonban nem azok közé az emberek közé tartozott, kik magukat megtántorítottatni engedik, s a polgárok többségére támaszkodva, nem akarta az érseki széket elhagyni. Nassaui Adolf tehát, hogy célját elérhesse, cselhez folyamodott. 1462. október 28-án, egyetértve 200 polgárral, pirkadatkor több ezer zsoldos élén meglepte a mainzi ellenfeleket s véres utczai harcban megverte. A várost felgyújtatta, s az ellenséges polgárok javait elkoztatta. Ez alkalommal Fust és Schöffler nyomdájának egy része is elégett. Hogy Gutenberg is Nassaui Adolffal tartott, az abból következtethető, hogy őt az érsek a Rajna melletti, Mainztól két órányira fekvő Eltwyll vagy Ellfeld nevű városban levő rezidenciájába vitte, hol a mainzi események után állandóan lakott.

Gernsheimi Schöffler Péter

Az érsek erre vonatkozó okmánya így hangzik: «Mi Adolf, választott és megerősített mainzi érsek, elismerve ama odaadó és készséges szolgálatokat, melyeket a mi kedvelt és hű Gutenberg Jánosunk nekünk és rendünknek tett, különös kegyelmünk jeléül őt szolgálatunkba fogadtuk és udvarunk szolgái közé fölvtük. Mi őt ebből a szolgálatából, a meddig él, el nem bocsátjuk, és hogy szolgálatát annál jobban teljesithesse, őt évenként többi nemeseinkkel

egyenlően felruházzuk s neki udvari ruházatunkat adni parancsoljuk. Ezenkívül háztartása részére évenként husz malter gabonát és két mércze bort, azzal a kikötéssel adunk, hogy ezeket sem eladnia, sem kimérnie nem szabad; egyuttal kegyesen fölmentjük őt a Mainz városunkra kivetett mindennemű fölpénz, helypénz és borital-adó fizetése, valamint mindaddig, míg él és szolgálk lesz és marad, mainzi alattvalóinkra kirótt és ezután kirovandó mindennemű adórobot és más szolgálmányok alól. És az említett Gutenberg János nekünk fogadalmat és személyes szent esküt tett arra, hogy hozzánk hű lesz és irántunk jó hajlandósággal fog viselkedni, károsodásunkat megakadályozza, javunkat előmozdítja, és mindazt megteszi, a mit mint urának hű szolgálja mindenkor megtenni tartozik és kötelezve van. Kötelezzük magunkat, hogy a fönnemlített összes pontokat ez okmány jó, igaz és hű erejénél fogva állhatatosan és szentül betartjuk, és semmit ezzel ellentétben állót nem teszünk és tenni nem engedünk stb. Melyeknek bizonyosságául erre az okmányunkra saját pecsétünket függesztettük, mely okmány kiállítottat Eltvilben Szent Antal utáni szerdán, az Urnak ezernégyszáz és ötvenötödik esztendejében.»

Igy tehát Gutenbergnek, ki az emberiséget egy oly nagyszerű, kihatásában megmérhetetlen kincseket érő találmánnyal gazdagította, öreg napjaira a szolgálai kegyelemkenyér jutott osztályrészül. De a sokat hányódott, csalódott és nélkülözött ember végre legalább nyugodtan tölthette el végnapjait, s a hitelezők békében hagyták.

Hogy Gutenberg Eltvilben halt-e meg, azt homály fedi; állítólag a mainzi ferenczrendiek kolostorának templomában temettetett el. Csak annyit tudunk ez időből felőle, hogy Bechtermünze nevű rokonait ott beavatta a nyomdászat titkába s nyomdája maradványait is ezek használták egész 1468-ig, midőn a fölszerelés a régi tartozás fejében dr. Humery tulajdonába ment át.

Gutenberg 1467–68 között fejezte be tövises pályáját. Ő egy világgraszoló páratlan találmány lángeszű fölfedezője, a megszámlálhatatlan kincset érő titok birtokosa, szegényen, elhagyatva, kegyelemkenyéren élte át életének végső napjait. Ő, a ki villámkarddal verte szét a középkor tudatlanságának sűrű ködfellegét, éltető világosságot árasztva az emberiségre, szemevilágától megfosztva halt meg. De nevének, nagy szellemének maradandóbb emléket állított az emberi művelődés történetében bármely ércszobornál, mert minden nyomott betű és szó az ő halhatatlan, nagy dicsőségét hirdeti.

*

Igazságtalan volnék, ha Gutenberg társáról, Gernsheimi Schöffér Péterről, közleményem végén meg nem emlékezném. Gutenberg után, azok között, kik az új találmányt tökéletesítve, az egész világon elterjesztették, őt illeti meg az első hely. Ő volt az, ki a betűk öntését tökéletesítette és ritka szépségű betűket vésett. A nyomó festéket, mely azelőtt lámpakorom, víz és enyvből állott, sem fénnel, sem tartóssággal, sem kellő sűrűséggel nem bírt, s így a nedvesség folytán feloldódott és lehullott, ő lenolaj hozzákeverésével javította. Az élelmes Fust e kiváló tulajdonságoknál fogva őt társul fogadta és hogy még jobban magához láncolja, Krisztina leányát is hozzá adta. Hogy Schöffér mennyiben működött közre Gutenberg első nyomdatermékeinek előállításánál, az ismeretlen. Páratlan és máig is mindenki által megcsodált első terméke az 1457. aug. 14-én megjelent »Psalterium Maguntium« (Mainzi Zsoltárkönyv), melynek latin nyelvű colophonja így szól: Ez a zsoltár a főbetűk (inicziálok) szépsége által diszitve és elkülönítő rubrikák által elegendően ellátva, ama művészies találmány segítségével, mellyel nyomtatni és betűket lehet képezni, anélkül, hogy ehez bármily író tollra volna szükség, az Isten tiszteletére szorgalom által elkészített Fust János mainzi polgár és gernsheimi Schöffér Péter által az Urnak 1457-ik esztendejében, Mária menybemenetelének előestéjén.«

Utolsó nagyobb műve a nyomdának az 1462-ik évig a mainzi biblia (Biblia sacra latina), mely 1462 aug. 14-én került ki a sajtó alól, két 242–239 oldalos, kéthasábos kötetben, papír és pergamentre nyomva. A pergament példányok remek miniatürfestésű szél-diszítéssal és inicziálokkal vannak ellátva. A biblia első oldalának hű hasonmását képből közöljük.

Mainz elfoglalása után (1462.) Schöffer és Fust nyomdája, mivel a pápai brevé ellen kiadott iratokat nyomta, szintén megsemmisített, de 1465-ben már ismét működött s a »Cicero de officiis« című munka volt az első nyomtatványa. Fust 1466-ban Párisba ment, hogy a Mainzban nyomott bibliákat ott kézzel írott könyvek gyanánt eladja; de az ép akkor uralkodó pestis-járvány következtében ugyanebben az évben ott meghalt s így Schöffer ezután maga vezette a nyomdát egész haláláig.

Hogy mily óriási tevékenységet fejtett ki Schöffer, mutatja az, hogy a londoni British Muzeum egymaga 92 művének van birtokában. Schöffer nagy tiszteletnek és tekintélynek örvendett, úgy annyira, hogy 1489-ben világi bírónak neveztetett ki, mely állásra már akkortájt is csak jogtudósok vagy nemesek számíthattak. Ezenkívül nagy vagyonra tett szert. Halála napja ismeretlen, de valószínűleg 1500 táján halt meg, két utódot hagyva maga után.

*

Nassaui Adolf 1462-iki mainzi szereplésének káros hatása mellett nagy horderejű előnyei is voltak. A Fust és Schöffer-féle nyomda elégése után az ott foglalkoztatott segédek, titoktartó esküjök alól feloldva érezvén magokat, elszéledtek a szélrózsa minden irányában s az új találmányt mindenüvé elterjesztették. Az esemény utáni első ötven évben Európában 212 városban 910 nyomda keletkezett s 1472-ben, – megelőzve Angol-, Spanyol-, Cseh- és Lengyelországot, Németalföldet és Ausztriát – Magyarországon, Buda városában Hess András német nyomdász is fölállította sajtóját. Mátyás király gyönyörű írott könyveit, a világhírű Korvinákat a kezdetleges nyomdászat azonban még nem tudta pótolni, s így a budai nyomda mihamar megszűnt. Két termékét ismerjük, melyek közül a »Chronicon Budense« 1473-ban látott napvilágot, s az egyetemi könyvtár és a Nemzeti Muzeum is bir belőle egy-egy szép példányt. Összesen csak 10 példány ismeretes s utolsó lapjának hasonmását hű reprodukcióban mutatjuk be.

*

Ezzel befejeztem Gutenbergnek és művészies találmányának méltatását. Négy és egy fél század tűnt le azóta s a nyomdászat ez idő alatt óriási haladást tett. Az egykori faprést óriási vaskolosszusok helyettesítik s a nyomdászat technikája elérte fejlettségének tetőpontját.

A huszadik század nyomdászati szenzációja, a szedőgép is megkezdte hódítását, s így már rátértünk arra az utra, melyen haladva a Mester művészies találmányát egészen ki fogjuk forgatni a maga mivoltából. De azért Gutenberg neve örökké ott fog ragyogni az emberi művelődéstörténet lapjain s hirdetni fogja az ő dicsőségét és szellemi nagyságát.

NOVITZKY N. LÁSZLÓ

A betű

A legnagyobb hatalom: a betű!
S hatalma terjed... Örökéletű!

Ma kormányt buktat, lázadásra szít,
S megrázza közben a föld sarkait.

És holnap? – Trónról zsarnokot ledönt:
Ne légyen már rabszolga idefönt!

Kiszabadul a halál angyala...
És vészharangként kong legott szava:

«Ember! vigyázz, ha kedves életed;
Megölhet mostan gyöngye lehelet.»

Csatára kelnek im az elemek,
Falut, sok várost romba döntenek...

S a betű részvét-hangja sirva szól:
«Mentsük meg őket a romok alól.»

A nép javáért küzdött a derék, –
Ilyen jelesünk nem volt soh'se még!

S a betű hírét szárnyra veszi...
Dicsőség így jut mindenütt neki.

Áldás, dicsőség a kicsiny betű!
Hatalma égi s örökéletű!

KÓSA REZSŐ

Az egész civilizált világ mély hálával tartozik Gutenberg János nagy szellemének, a könyvnyomtatás megteremtőjének, mert ez gyújtotta lánggra a kultúra fáklyáját, mely azóta a társadalom minden rétegének világít és a mely által úgy a műveltség, mint a tudomány az egész emberiség közkincsévé lett.

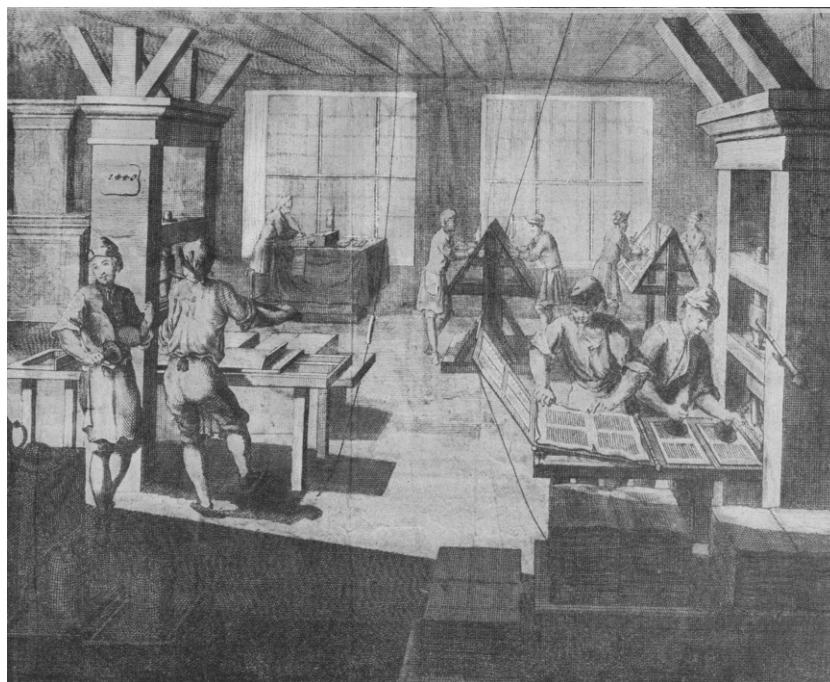
CZETTEL GYULA

«Minden szónál szebben beszél a tett!» Mutassuk meg hát mi is a gyakorlatban, hogy magunk képzése által minél magasabbra akarjuk és tudjuk emelni Gutenberg apánk találmányát. Így leszünk aztán méltók az ő nagy szelleméhez.

TANAY JÓZSEF

Ma, midőn az egész művelt világ Gutenberg János 500 éves születésnapját ünnepli, önkéntelenül szembeötlök, hogy hazánkban, hol pedig a szellemóriásokat a halás utókor érczben örökíti meg, a világot átalakító találmány feltalálójának, Gutenbergnek még nincs szobra, mely szobor tanúságot tenne ama háláról, mellyel nagymesterünk szelleme iránt eltelve vagyunk. Azért szobrot Gutenbergnek!

GYÖNGYÖSI SÁNDOR

Nyomda a XVII–XVIII. században

Az elsikkasztott Gutenberg

Történt pedig az Urnak 1900-ik esztendejében, hogy Magyarország nagy urai elsikkasztották a világtörténelemből Gutenberget, a kinek 500-ik születésnapját ünnepük most a világon mindenütt, a hová a kulturának egy-egy sugara belopódzott. Nálunk tehát nem vesznek tudomást a kultúra egyik legnagyobb hőszáról, – ha lehetne, letagadnák még létezését is és problémául hagynák fenn, hogy kinek köszönhetjük a könyvnyomtatást. Egy ideig elrágódnánk a problémán, s aztán megállapodnánk abban, hogy mint mindent e világon, a könyvnyomtatást is valamelyik miniszternek, vagy talán valamelyik régi-régi uralkodónak köszönhetjük. S utóvégre nem lehetetlen, hogy valamelyik miniszter vagy koronás fő fölfedezze a könyvnyomtatás technikáját. Sőt bizonyos, hogy föl is fedezték volna, ha nem oly szerencsétlenek, hogy Gutenberg megcselekszi már előttük a fölfedezést. Lakoljon hát a tolvaj, a miért ellopta előlük a dicsőséget. Lakoljon meg azzal, hogy elsikkasztják nevét, a mi külön készült világtörténetünkben.

A sikkasztáson nincs csodálkozni való. Ha a törpe, gyöngé elméjű nagyságokat *belopják* a világtörténelembe, logikus dolog, hogy az igazi nagyságokat *kilopják* onnan. A hol a nagyságoknak az a kritériuma, hogy valamelyik gyöngé elméjű hatalmasság azon töprengett, hogy az összes órák miért nem ütök egyszerre a delet és az éjfelet, ott az ilyen alakok száználmas karikaturákká nyomorodnának, ha olyan férfi kerülne a társaságukba, mint Gutenberg. Az összehasonlítások végzetesekké válhatnak, mert a népek elvesztenék azokat a gyönyörű illúziókat, melyeket a hatalmasságokról minden iskolás gyermeknek a fejébe diktáltak. Hogy hogyan tudtak és tudnak a világon némely hatalmasságról még csak illúziót is ébreszteni az emberekben? Édes istenem, hiszen a hatalmasságok karakterével, tudásával és szellemével úgy vagyunk, mint az asszonyok alsó szoknyájával. Nincs asszony, kinek ne volna egy alul csipkézett szép alsó szoknyája. Ebből azonban csak annyit láttatnak az óvatos asszonyok, a mennyi tiszta. S ez a tiszta, csipkés rész elég az illúzióhoz...

Igy készül a világtörténelem. S a mi így készül, abból el kell sikkasztani Gutenberget.

VELSZI BÁRD

A tudomány és művészet, mely az ó-korban oly csodás fejlettséget ért el, a középkorban teljesen békóba volt szorítva, s csak Gutenberg lángesze tette szabaddá. A tudomány csarnokai azonban még ma sincsenek mindenki előtt nyitva. Rajtunk áll, hogy a Gutenberg által szabaddá tett tudomány végre az összeméréségre javára váljék.

LIPP KÁROLY

A dal nemcsak nemesíti az embert, nemcsak eloszlatja a bűt és fölvidítja a kedélyt, hanem egészségi szempontból is hasznos, mert a tüdőt is tágitja és egészségesebbé teszi az embert; a nyomdászokra nagyon is ráfér, azért ajánlanám, hogy minden nyomdász, kinek csak lehetőségében áll, néhány órát szentelne ennek az üdvös célnek. Mily magasztos volna, kivált e napon, ily nagy karban dicsőíteni Gutenberg mesterünket.

SEPRŐS WALTHER

Azt mondják a tett beszél, s a nyomdászok mégis csak beszélnek.

SCHWARZ J. ISTVÁN

Magyarok a nyomdászat terén

(Töredék)

Az az eszme, melynek Gutenberg lángesze kicsiny műhelyében testet adott, csakhamar elterjedt Németország határain túl is. Első volt Olaszország, a hol gyökeret vert. Sveiczban 1470-ben állítottatott fel a nyomda, s más országok is követték a példát.

Hazánk sem maradt távol. Karai László Rómában időzésekor meglátogatta a Massimo-palotában működő Schweinheim és Pannarz nyomdáját, csakhamar fölismerte a nyomda fontosságát. Felszólította tehát a Schweinheim nyomdájában működő Hess Andrást, jönne Budára, hogy ott az ő költségén nyomdát állítson. Hess 1471-ben eleget tett a meghívásnak, s nagy buzgalommal látott a nyomda fölállításához s 1473-ban már meg is jelent a budai nyomda első terméke a «Chronika» alakjában s ezzel sok országot megelőztünk a nyomdászat meghonosításával.

De a dicsőség muló volt, mert a nyomda rövid idő múlva megszűnt. Az eszme nem tudott erős gyökeret verni.

Mátyás idejében a mügonddal s nagy fénnel kiállított drága hártya-kéziratok inkább gyönyörködtették az embereket, mint a gépies betük. Még ötven évnek kellett elmulni, hogy a nyomdászat biztosabb talajon életre keljen s terjedhessen.

De ha az első kísérletet nem is koronázta siker, találkoznak magyarországi férfiakkal, a kik a művelődés terjesztésének eme fontos tényezőjével már a nyomdászat első éveiben is sikerrel működtek.

Az első magyarországi nyomdász Erdélyi Tamás (Thomas Septemcastrensis), ki 1472-ben Mantuában Burster Jánossal együtt kinyomatta Abanus Péter egy munkáját, kerek (római) betűkkel. Ugyancsak Erdélyinek 1481-ben Modenában volt nyomdája, melyből Aesopus meséi láttak napvilágot. 1476-ban Velenczében találkoznak magyar nyomdással, ez Brassai Raab András, a ki Rotwil Ádámmal kinyomatta Albertus de Padua Expositio Evangeliorum című munkáját. Ő már gót betűket használt. Nyomdájának egyik műve az 1484-ben meg-

jelent olműtzi Breviarium. A mű colophonjában neve így van nyomtatva: «Andreas Corvus Burciensis de Czeidino.» 1477-ben Petrus de Bartua dolgozik Velenczében. Nevezetes volt Petrus Ungarus, kinek 1482–1501-ig volt nyomdája Lyonban.

Megemlítem még Basaynus Ungarorum-ot, ki Cremonában 1494-ben Parmai Caesarral Cornelius epigrammáit nyomatta ki. Irodalomtörténeti munkákban még Simon de Gara és Bernardus de Dacia nevével találkozunk, mint a kik magyarországiak lettek volna. De ezeknek magyar nemzetisége nem bizonyos. Különösen az utóbbi, mert ez időben Dániát Daciának is írták.

E néhány adat tanúsága annak, hogy hazánk fiai ez időben is iparkodtak, ha mindjárt szerény viszonyok között is, a művelődés terjesztésében részt venni.

HELLEBRANT ÁRPÁD

A betű ünnepe

Ötszáz esztendővel a te földi életed után, elmerengve gondolok rád világot átformáló Gutenberg János.

Ki voltál? Mi voltál? Isten erejű művész, vagy szorgalmas mesterember? Lobogó lángész, vagy kenyeret kereső talentum? Az ihlet pillanatja pattantotta-e ki agyadból a szikrát, vagy az érett számítás? Volt-e más célod, mint a polgári jövedelem? Tudtad-e, mit csinálsz?

Tudtad-e, mikor az első formátlan nyomtatott papírlapot kivetted otromba préselő masinádból, hogy a mit a kezekben lobogatsz: hatalmasabb minden földi hatalomnál?! Ledönti trónjáról a királyokat és császárokat, megostromolja magát az eget? Tudtad-e, hogy kezdetleges fabetűid rettentő hadsereggé fognak sorakozni, a mely ellen a világ minden fegyvere, ágyuja, pokolgépe haszontalan gyermekszerszám, gyöngé játékszer? Poéta voltál-e? Gondolkoztál-e?

Ha láttad volna, hogy a mit te világító anyagnak szántál, a sötétség terjesztésére használják a bűnös utódok: talán kétségbe estél volna. Elborzadtál volna, hogy sötét lelkű emberek mérget kevernek abból, a mit te orvosságnak készítettél. És összetörted volna gépedet, forgácsokra hasogattad volna betűidet és életedet vetted volna, hogy soha többé föl ne támadjon szerencsétlen eszméd az emberiség megrontására.

De ha láttad volna, hogy a te világosságod mégis előli a sötétséget, hogy egy sugárnyi belőle beragyogja a bűnök legsötétebb barlangját és hogy minden poklok fölött is diadalmaskodik a te kezdetleges masinádból kiáradó fényözön: akkor mégsem törted volna össze gépedet és betűidet. Nem törted össze! Talán semmit sem láttál a jövőből? Talán mindent láttál?

Szerény könyves polczom teles-tele könyvekkel. Mindegyike egy-egy hatalmas katona, segítőm, tanító, tanácsadó, védelmező, vigasztalom az élet ezer-millió ügyében-bajában. Hallgatag soraikban csupa értelem, csupa sziv, lélek, bölcsesség és bátorság. Fölöttük mintha ott lebegne a te ismeretlen alakod, emberiség jóltevője, Gutenberg János. Egytől-egyig a te katonáid e könyvek, a te teremtő nagy lángeszednek a gyermekei. Általuk diszes és pompás a szegény kis tanya, nélkülök rideg és kietlen, üres volna akkor is, ha mind a négy fala arannyal volna borítva és gyémánttal kiverve.

Te adtál szárnyat a gondolatnak és szabad röpködést az eszmének. Soha nem látott nagy gondolkodó fejek gyöngyszemei a te kegyelmedből peregnek itt az én gyönyörűségemre. Kiket mértföldek és esztendők százai választanak el tőlem, tudósok, bölcsek, írók, költők lelegelebbebb hangjukon beszélgetnek vélem, mesélgetnek és dalolgatnak nékem a te jóvoltodból. Kezdetleges, hitvány és üres volna az élet, ha te nem gondolkoztál volna magányos éjszakáidon isteni eszméd valóra váltásán.

Ha föltámadhatnál és beléphetnél valamely nagy könyvtárba! Ha látnád a rotációs gépet, ha tudnád, mit adott az emberiségnek! Közkinccsé tetted a gondolatot, egyforma tulajdonává gazdagnak, koldusnak, boldognak, boldogtalannak, mint a hogy a nap mindenkire egyenlő fénnel sugározza melegét, mint a hogy a termékenyítő eső egyenlően öntözi meg a hatalmasok százezernyi holdját és a szegény emberek kicsi kertecskéjét.

A te alkotásod törte össze a rabigákat, te vetted le a szellem bilincseit. A te géped fogja megteremteni azt is, a miért a te betűid erejével harcol most az emberiség: az igazi szabadságot, az igazi egyenlőséget és az igazi testvériességet. Ha valaha igazán béke és boldogság lesz a földön, a boldog emberiség legnagyobb hálája téged illet, szerény munkás-elődünk: Gutenberg János.

KADOSA MARCZEL

A napi sajtó, melynek az volna a rendeltetése és célja, hogy nappali világosságot terjessen a szellemi sötétség közepette, sokszor annyira ellenkezőleg cselekszik, hogy szinte kár volt vele Gutenberg művészetét megismertetni.

*

Ötszáz év! A vértanuk egész serege vonul el szemeink előtt ezen küzdelemteljes időn át! És az ezen időn keresztül vonuló pirosuló vértenger és feltörő máglyaláng – a melyek nem tudták megtörni Gutenberg követőiben a hitet, lelket és eszmét, – nem-e arra szolgálnak nekünk is példakép, miként a költő is mondja, hogy: küzdve küzdj, és bizva bizzál.

RADNAI MIHÁLY

Mainz látképe a XIX. század közepéről

Mese a jövőből

Volt egyszer egy apa: az Ólom, annak volt két gyermeke: a Puskagolyó és a Betű. Azt mondta az apa fiainak:

– Meglátom, melyik hoz nagyobb dicsőséget a családra.

És elindult a két gyerek, nyakukba vették a világot. Mind a kettő égett a vágytól, hogy ő érjen el nagyobb sikereket. Egnéhány évszázad mult el, mire visszatértek a szülői házba. Kérdi az apa:

– Mit tettél, fiam, Puskagolyó?

Keményen felelt a gyerek:

– Én hatalommá lettem. Halomra gyilkoltam, a kik nem engedelmeskedtek...

Az öreg Ólom elhalványodott.

– Hát te mit tettél, fiam, Betü?

– Én haldoklóknak új életet adtam és milliókat, nemzeteket, melyeknek holt hírét költötték, föltámasztottam...

Az öregnek örömköny csillogott a szemében, de nem merte mutatni. Félt, hogy a másik fiu megöli. Azért hát így szólt:

– Mind a kettő nagy dolgot végzett, de azért még hátra van az igazi nagy cselekedet.

A két testvér ismét világgá ment s néhány száz év múlva az apa irt nekik, jönnének haza.

Csak a Betü jött.

– Nem láttad a testvéredet? – kérdezte az Ólom.

A fiu hallgatott.

– Nem láttad a testvéredet? – kérdezte újra az öreg.

A fiu megint hallgatott.

Az apa rosszat sejtett:

– Hát mit tettél, fiu?...

A Betü válaszolt:

– Azt mondtad mindig, hogy jót tenni dicsőség. Hát én a legnagyobb jót tettem az emberiséggel...

– Mit tettél?

– *Megöltem a testvéreimet...*

Az öreg egy kicsit elszomorodott, de aztán boldogan megsimogatta a fiu fejét:

– Te vagy az én kedves fiam...

PALOTAI HUGÓ

Mi a betü? Egy kis óndarab, mely egész világot rejt magában. E világot a nyomdász tartja működésben, mert ő önt a holt betübe életet, új világot tár föl általa s a régit megsemmisíti. A betükön és a sajtón fekszik a világ kulturája. Virágzásuk a szellem szabadsága, hanyatlásuk a szabadság haldoklása.

*

Egy betü semmi, de ha többet egymás mellé állítunk, mondatok lesznek belőlök. – Vegyünk példát a betüktől, melyek ha értelmesen vannak egyberakva, hatalmas erőt képviselnek.

Egy ember semmi, de ha az összes nyomdászok egymás mellé állanak, rendkívül nagy erőt képviselnek!

KIRSTEIER JÁNOS

Mikor én Mainzban jártam...

Bizony nagy ideje annak!

Harmincznégy rovást csináltam azóta életfám lajstromán, hogy mint vándorlegény a Rajna mellékén jártam gond nélkül, fiatal lélekkel ábrándozva az öreg Rajna mondáiról és a szebb jövőről, feledve a köznapi keserveket!

No, de kezdjük a dolgot előlről!

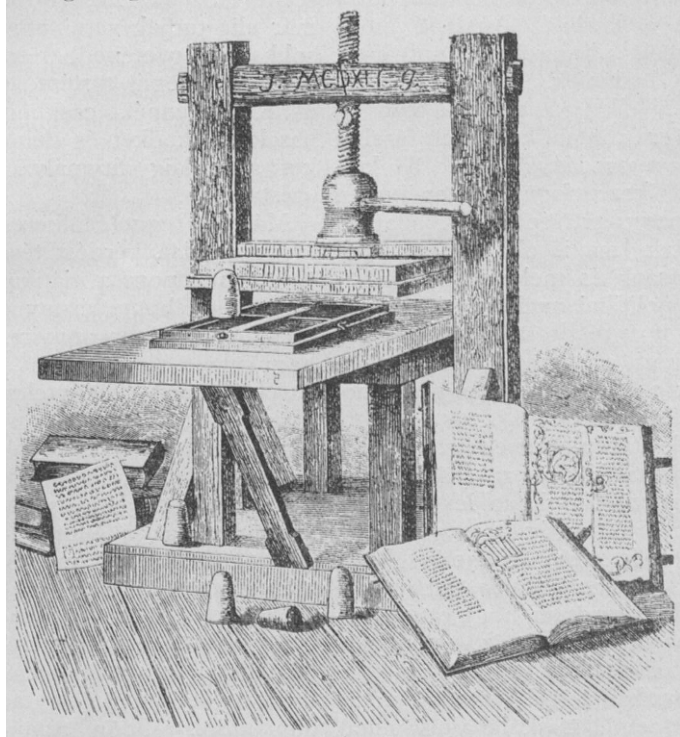
Félesztendővel fölszabadulásom után, 1865. tavaszán, a Hornyánszky és Hummel nyomdában voltam kondiczióban, hol egy szerb biblia szedéséhez voltam beosztva; az idegen fajta betűkkel való babrálás nem volt inyenre és szivesebben hallgattam Aranyossy kollegánknak regéit az ő uti kalandjairól. Ezek meg is tették hatásukat. Ellenállhatatlan vágy fogott el idegen népeket és országokat láthatni.

Hamarosan elhatároztam magamat az utrakelésre. Kimondhatatlan rossz viszonyok közt tengett abban az időben a nyomdászság nemcsak Magyarországon, hanem Ausztriában is. A politikai helyzet ingadozása közben pangott minden üzleti vállalkozás, a bécsi centralisztikus kormányrendszer bukását szinte mindenki előre látta. Ezt a bukást azonban csak a következő évi háboru rossz kimenetele hozta magával.

A rossz üzleti viszonyok azonban nem riasztottak vissza tervemtől. Első megállóhelyem, Pozsony érintésével, Bécs volt. Itten rokonoknál szálltam meg és a viatikum fölvétele alkalmával megtudtam, hogy bizony kondiczió-nyerésre nincsen semmi kilátás, mert Bécsben is több volt a sétáló nyomdászsegédek száma, mint a munkában állóké. Három hétig élveztem rokonaim vendégszeretetét és megismerkedtem nagyjában a császárváros minden rendű és rangu kellemetességeivel. Azután összeszedtem holmimat és egy csalódással gazdagabban Linz felé tartottam. Innét tovább ment az ut a kies Salzkammerguton végig a gyönyörű fekvésű Salzburgba, mindenütt föl véve az utassegélyt. Kondiczió azonban nem kínálkozott. Salzburgon túl, az osztrák határszélen, aztán gondoltam egy merészet és nem mentem Innsbruckba (mert Ausztriában elkutyagolhattam volna a munkapangás miatt még annyi heteken keresztül), hanem a külföldre, München felé irányítva lépteimet, habár a külföldre menésre nem volt engedélyem. Münchenben sem kaptam kondicziót, pedig czipőim és pénztárczám már ijesztő fogyatkozásokat mutattak. (Mégis jobb lett volna otthon maradni s szerb bibliát szedni.) No de az úton, Augsburg felé, fordult a koczká. Az országuton e város felől jöve találkoztam egy vándorló nyomósegéddel, ki tudtomra adta, hogy Augsburgban több nyomdába keresnek szedőt. Én erre megkettőztettem lépteimet és Augsburgba érve, csakugyan utasított engem a viatikumot kifizető kollega egy szedőt kereső nyomdába. Itt a faktor azzal fogadott, hogy tudok-e görögül szedni, mire én csakhogy keresethez jussak – elég vakmérően, habozás nélkül igennel feleltem, pedig görög betű alig került még ujjaim közé. Kaptam tehát egy Demosthenesről szóló professzori disszertációt szedni, dúsan spékelve görög citátumokkal. Kényszerhelyzetem nagyon hamar megtanított a görög szedésre, úgy, hogy mind saját magam, mind faktorom meg voltunk elégedve munkámmal.

Augsburg, a római korbéli Augusta Vindelicorum, roppant érdekes város; az ó kor és a legújabb kor ölelkeznek falai között. Utóbbit a kifejlett gyáripár képviseli, míg a klasszikus római világot és a romantikus középkort számtalan beszédes maradvány juttatja eszébe a figyelő idegennek. A városi muzeumban sok magyarhoni emlékre akad a szemlélő, amennyiben a közeli Lech mezőn 955-ben vereséget szenvedett magyaroktól mindenféle fegyverzet van e muzeumban elhelyezve. A világtörténet borus és derüs napjaival végigvonult e városon; az új kor egyik legmesszebb kiható eseménye, a vallásujítás, innét vette kiindulópontjait. Augsburg mindig ipari centrum volt; ma is Németország egyik első rangu gyárvárosa. Pár heti ott tartózkodás után egész új világ tárult föl szemem előtt.

A dalártársaságok, tornászok egyesületei a munkásság körében nálunk Magyarországon abban az időben (1865-ben) még teljesen ismeretlen intézmények voltak. Mindezeket megfigyelve, látókörom mód fölött kiszélesbült. Szintekkor történt, hogy egy vasárnap délután egyik kollégám meghívására résztvettem *Lassalle F.* gyászos kimulásának első évi emlékünnepeén. Egy Teuscher nevü betüszedő vázolta nagy szónoki tehetséggel az egy évvel azelőtt párbajban történt megsebesülés következtében elhalt nagy munkás-agitátor életét és tanait. Mondanom sem kell, hogy fiatal lelküetemre és eszményi világomra mily mély benyomással voltak a szónok által elmondottak. Attól a naptól vizsgálni kezdtem a dolgok menetét és az augsburgi gyári népélet körében igen sok oly tüneményt talált fürkésző szemem, mely a Lassalle által indított mozgalom helyességéről és nagy horderejéről győzött meg.

Gutenberg fasajtója. 1856-ban Mainzban, a «Hof zum Jungen» nevü ház pinczében talált töredékekből összeállítva. A drezdai bibliográfiái muzeum tulajdona

1866. január végével megszakadt a munka és én is, többedmagammal, kénytelen voltam a megkedvelt Augsburgot odahagyni. Stuttgart felé vettem utamat s innét a Rajnának tartottam. Karlsruheban, a badeni nagyhercezség székes városában, sikerült újra kondíciót kapnom; hozzá elég jövedelmezőt és kellemeset, az esténként megjelenő *Badischer Beobachter* címü napilapnál.– A lapszemélyzet rendszeren esti 6 órakor hagyta el a nyomdát, a lapot nappal kellett készíteni.

Karlsruhe társasélete merő ellentéte volt az augsburginak.

Utóbbi város zajos munkáséletének nyoma sem volt Karlsruheban; itt mindenki a kisfejedelmi udvari rend szabályai szerint szép csendben, színházak látogatásában és más műélvezetekben morzsolta le a napjait, legfőlebb néha napján megtörtént, hogy a politechnikumot látogató fiatalság egy kis zenebonával felkavarta a város nyárspolgári nyugalalmát, a mi aztán valóságos eseményzámba ment.

Én is majd mindennapos látogatója lettem a színháznak. Így eltelt az idő, mignem a háboru réme felforgatta a csendéletet. Egy csapással megszűnt minden üzleti élet és nekem is kiadták az utilaput, s helyemet egy foglalkozásnélküli bensülöttel töltötték be. Május hó végével, két-három héttel a politikai fergeteg kitörése előtt, bucsut vettem a csendes Karlsruhetól.

S most engedjék meg, hogy áttérjek egy oly esemény megemlézésére, mely édes mindnyájunkat érdekel és *kollégiális szervezkedésünk egyik fénypontját képezi. Értem az 1866. évi május hó 20–22-ki napjain Lipcsében a hatalmas német nyomdász-szövetségnek (Verband) történt megalapítását.* Igenis, azonközben, hogy a német nép egyes törzsei az egyik oldalon az ifjonti erőttől duzzadó poroszok, a másikon a korhadt Ausztria mellé sorakozott szászok, bajorok, hannoverek, württembergiek, badeniek, hesseniek, állig fölfegyverkezve, a lelketlen politika által elvakítva, egymásra rontani készültek, azalatt 85 németországi nyomdászvárosnak 34 küldötte egymással kezét fogva, ünnepélyesen lerakja annak a nagyszerű épületnek alapját, melynek kebelében ma is oltalmat találnak a német nyomdászok és melynek szentélyében – minden politikai gyűlölködés kizárásával – *csakis a munkásosztály érdekeinek szolidaritása* képezi a testvéri összefoglaló kapcsot. Véssék e lélekemelő momentumot szaktársaim emlékezetükbe!

Fölveszem ezek után újra az elejtett fonalat. Karlsruheból távozva, két napra ellátogattam az akkor még francia birtokban levő Strassburgba; ennek nevezetességeit megtekintve, a viatikum fölvétele után Svájcba szándékoztam menni, de csakhamar felhagytam a tervvel, miután megtudtam, hogy ott temérdek a puszkapor szagától irtózó menekülő német nyomdászok száma. Így tehát visszafordultam és Mannheim felé vettem utamat. E városban kedves emlékü iskolapajtásommal, *Izerffy Károllyal* találkoztam, ki ott mint betűszedő dolgozott. Izerffy barátom három napig marasztalt Mannheimban, miközben átrándultunk a közeli Heidelbergre, annak nevezetes kastélyromjait megtekinteni. (Izerffy kollega 1867-ben, midőn Budapesten szintén kezdett a szocialisztikus mozgalom lábrakapni, egyik lelkes hirdetője lőn az új eszméknek; fájdalom azonban, a nyomdászok speciális betegsége, a tüdővész, már 1869-ben kioltotta fiatal életét.)

Mannheimből a Rajnán lementem Wormsba, hol valamikor (1521. évben) Luther Márton védte a német birodalmi tanács előtt reformeszméit.

Innét Mainzba siettem, hogy a nyomdászat szülővárosa iránt érzett áhitattal vegyes kíváncsiságomat mielőbb kielégítem. Wormsban hajóra szálltam és estefelé Mainzba érkeztem. Mainz azidőben még a megboldogult német Bundnak erős vára volt, hol osztrák katonaság is «feküdt», épp úgy, mint Rastattban és Ulmban. Így történt, hogy a vendéglőben, hol éjjelre megszálltam, osztrák katonákat, még pedig pozsonyi fiukat találtam vigan sörözve. Szegények, szörnyen hősködtek, hogy már alig tudják várni, hogy a gonosz burkusokkal megveredhessenek, a mi néhány héttel rá meg is történt velök Aschaffenburg és Kissingennél, csakhogy ekkor alaposan hazaküldték őket és délnémet szövetségeseiket az odáig fitymálva emlegetett porosz «testvérek».

Másnap reggel fölkerestem a legközelebb eső nyomdát, kérdést téve, hogy hol, melyik üzletben kapom a viatikumot. Itt aztán arról értesültem, hogy bizony a jó mainzi kollegák még nem tudtak annyira sem szervezkedni, hogy utazó szaktársaikat viatikumban részesítsék, hanem kénytelen a keresztülutazó Mainz nyolcz vagy tiz nyomdáját sorra bejárni, a mikor aztán apránként való gyűjtéssel elégitik ki azt, mint valami alamizsnát kéregető koldust. Mondanom sem kell, hogy engem ez az állapot végtelenül bántott és csakhamar keserű módon megfosztott ama szép illuzióktól, melyekkel eltelve átléptem Mainz városa falait. Mindenütt részesültem idáig rendszeres utisegélyben és éppen itten, e szentnek képzelt helyen, ragadott ki engem ily kegyetlenül a szaktársak közönye szép álmaimból. Midőn aztán odaléptem Mainz főpiaczán Gutenberg ércszobra elé, megfogadtam magamban, hogy haza kerülve, csekély erőmtől telhetőleg azon leszek, hogy a nyomdászok testülete mindjobban szervezkedjék, hogy ne legyen kénytelen egy kolléga sem, ki becsületesen hozzájárul filléreivel a közös érdek megóvásához, a könyörtelenséghez folyamodni, mint én itt Mainzban. Emlékezetemben is maradt mai napig ez a könyörtelen kiábrándulás. Persze, azóta már a mainzi kollegák is jó támaszai lettek a nagy nyomdász-szövetségnek.

Otthagya Mainzot, tovább akartam menni a porosz Rajna-provincziába, de biz a porosz határszélen át nem bocsátottak, mint osztrák alattvalót, mert a háboru kitörése már napok kérdése lett. Így tehát visszafordultam és Wiesbadenben meg Frankfurton át Bajorországnak vettem utamat. Aschaffenburgban újra ismerőssel találkoztam, a fiatal *Strammer Ferencz* kollegával († 1888-ban Budapesten, mint a Pester Lloyd szedője), ki aztán pár héttel rá (1866. július 14-én), – mikor a poroszok az osztrákoktól és bajoroktól megszállott Aschaffenburgot házról-házra történt utczai harczban elvették – szintén kénytelen volt tovább állni.

Utba ejtettem azután Würzburgot, Nürnberget, Regensburgot, Passaut, s onnan Linzen és Bécsen át hazakerültem. Ez 1866. őszén történt.

Ezzel a fordulattal véget ért utazási kedvem is és itthonmaradásra készítettek életkörülményeim.

Itthon már lényegesen megváltozott viszonyokkal találkoztam. 1866. nyarán ugyanis szentesítést nyertek a budapesti könyvnyomdászok önképző-egyletének alapszabályai, mely egylet révén aztán tudvalevőleg megindult a fővárosi nyomdászok modern társasélete. Az ifju egylet működését hathatósan támogatta az Egerben Tóth István által alapított Gutenberg czimű első magyar nyelvű szaklap. A legnagyobb lökést kapta azonban az üzleti élet az 1867-ben létrejött politikai fordulat, az alkotmányos élet visszanyerése által, mely a magyar nyomdászatot is hatalmasan fejlesztette.

*

Mindezek a távolban el-elmosódó ködképek alakjában vonulnak el lelki szemem előtt ma, midőn az egész civilizált világ tekintete Mainzra, az öreg Rajnának e büszke gyöngyére és a falaiban lejártszódo emlékezetes ünnepélyre van irányítva.

FIRTINGER KÁROLY

Gutenberg

Ötszáz éve, hogy született
Betű-ország nagy királya:
Köszönti ma hódolattal
Minden ólom-katonája.

Király, ki a sirjában is
Uralkodik a világon,
Halott király, a ki Úr az
Uralkodó koronákon.

Katonái, ha akarnak,
Mint a madár, ugy dalolnak
S ha akarnak, mint a vihar
Törve, zúzva hadakoznak.

Katonái voltak fehér
Nászmenetnek kísérői,
S hogyha kellett voltak immár
Koronáknak tördelői.

Király, a ki örök Urnak
Született meg e világra:
Hódolattal köszönti ma
Minden ólom-katonája.

RÉVÉSZ TIVADAR

Gutenberg albumába

Majd ha kifárad az éj s' hazug álmok napjai szünnék
S a kitörő napfény nem terem áltudományt;
Majd ha kihull a kard az erőszak durva kezéből
S a boldog békét nem czudaritja gyilok;
Majd ha baromból s ördögből a népszaroló dús,
S a nyomoru pór nép emberiségre javul;
Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról
És áldozni tudó szív nemesíti az észt;
Majd ha tanácsot tart a föld népsége magával
És eget ostromló hangokon össze kiált,
S a zajból egy szó válik ki dörögve: igazság!
S e rég várt követét végre leküldi az ég;
Az lesz csak méltó diadal számodra, nevedhez
Méltó emlékjelt akkoron ad a világ.

1840.

VÖRÖSMARTY

Az első magyar szedőgép

– Adatok a szedőgép történetéhez –

Nem vagyok még ötven éves, de azért én is ismertem még több olyan idős kollégát, a ki látta, sovány ujjaival megtapintotta azt a részben fából, részben vasból készült «masinát», mely a XIX. század negyedik tizedének első évében állítólag Pozsonyban, ebben a virágzó nyomdászvárosban született, Pesten kiállított és – mint a hű krónikás följegyzé – megszámlálhatlan sokaság által megbámultatott, végre pedig ahhoz értő technikusoktól olyan nagyszerű találmánynak találtatott, mely idővel a kézzel való «betürekést» teljesen fölöslegessé teheti...

Ergo: ez a negyvenes évekből való, a mai szedőgép elődjét képező, máskülönben szép *magyar* találmány is, ép úgy, mint a modern szedőgép, nem a mi könnyebbségünkre törekedett, hanem irtó háborut akart üzeni azoknak a derék *magyar* betűszedőknek, a kiknek lelkes és ma már hatalmas szervezet fölött rendelkező utódai anno 1900-ban szintén megünneplik dicső, halhatatlan nagymesterük: Gutenberg János születésének ötszázados évfordulóját.

*

A nyolczvanas évek végén *Angermayer* Károly, azelőtt *Schreiber* Alajos jóhírnevű pozsonyi könyvnyomdájában dolgoztam. Abban az időben még én is szerettem, mint *Firtinger* Károly kollégám, a könyvekben buvárkodni. Különös előszeretettel lapozgattam az immár 136-ik évfolyamában levő «*Pressburger Zeitung*»-nak forradalom előtti vaskos köteteiben.

És ilyen böngészések alkalmával sokszor igen érdekes dolgokra bukkantam. Különösen minket nyomdászokat közelebről érdeklő dolgokra.

Egyszer fölötte lekötötte figyelmemet egy rövid közlemény, amelynek – ha jól emlékszem – «*Eine ungarische Setzmaschine*» volt a címe.

Ebből a rövid közleményből a jámbor olvasók megtudták, hogy Pesten 1848-ban egy szedőgép volt kiállítva, melynek feltalálója bizonyos Joseph v. Kliegel nevű bajai születésű pozsonyi uriember, a ki mesterségére nézve mérnök volt.

Az is el volt mondva, hogy Pesten a legtekintélyesebb férfiak nézték meg a gépet és egyszerűsége nagy jövőt jósoltak annak.

A közleményből jegyzeteket csináltam. Az érdekes anyagot németül is, magyarul is feldolgoztam és a kéziratot beküldtem a «*Typographiá*»-nak, meg a bécsi «*Vorwärts*»-nek.

Dolgozatom azonban egyik szaklapban sem jelent meg. A kézirat minden bizonyára elkallódott, mivel ezek az orgánusok időközben szerkesztőt cseréltek.

Öt-hat évvel később, egész váratlanul, ismét szemeim elé került a pozsonyi szedőmasina leírása.

A «*Vorwärts*» ugyanis 1895 június hó 7-én megjelent számában «*Eine Vorläuferin der modernen Setzmaschinen*» címmel tárczát közölt, mely nem a «*Pressburger Zeitung*», hanem a «*Vaterlandischer Pilger*» – illetőleg a «*Pester Tageblatt*» – nyomán, Kliegel József mérnöknek a találmányát ismerteti.

Ez az ismertetés igen érdekes és megérdemli a nyomdafestéket.

A «*Vorwärts*» által citált »*Pester Tageblatt*« mindenekelőtt elmondja, hogy «Herr Joseph v. Kliegel mérnök találmányának mintáit, megtekintés céljából, Pestre hozta és hogy a gépminták általános érdeklődést keltettek a művelt világban.»

«Kliegel József, a szellemes feltaláló – a «*Pester Tageblatt*» cikkírójának a nézete szerint – a szépen haladó és virágzó nyomdászatot teljesen halomra fogja dönteni, úgy hogy Gutenberg János nagymesterünk világosságot terjesztő mesterművét, a könyvnyomtatást, csakis az ő elmés, időt-, helyet- és pénzt meggazdálkodó mechanizmusa lesz hivatva ismét helyre-pótolni... Sőt mi több, találmánya a stereotípiát is fölöslegessé teszi!»

«Ennek a honi találmánynak az előmozdítására alakult pesti bizottság nagy érdemeit és művének még nagyobb előnyeit egyhangulag elismerte és megbizta, hogy legelső sorban a gyors-*osztó*-gépet készítse el. Ez a gép másfél óra alatt egy ivre való ciceró betűt lesz képes elosztani, amihez most tizszer annyi idő kell. A gép – a melyhez emberi erő nem kell és éjjelnappal, mint az óramű, magától tovább dolgozik – nyolczszorosan építendő. Kliegel ur azt állítja, hogy gépe naponkint legkevesebb 36 ívet fog elosztani. Milyen meggazdagodás, már a pusztá betű-anyagnál is! Ez az osztógép azonban hallatlan gyorsasága következtében minden bizonyára használhatatlanná válnék, ha nem állana összeköttetésben egy gyors-*szedő*-géppel. A betűszekrények onnan elvételnek és itt legott felhasználatnak. Az osztógép fogantyúval hozatik mozgásba; a szedőgép, mint a piano, klaviatúrával van ellátva. Ezen a szedő csak játszik. Fölötte elmés és valóban csudálatraméltó a szerkezete, a minek következtében a szedés úgy halad, mint a beszéd. Ez nem túlzás. Ez valóság. De a szerény feltaláló pontosan számít és mindig csak a minimumot veszi. Szerinte a gyakorlatlan, lassu szedő is képes lesz

másfél óra leforgása alatt egy ciceró-ivet teljesen kiszedni. Ehhez csak egy gyermek kell, a ki a kész szedést a gépből folyton kiemeli. Kliegel, a föltaláló, abban a biztos reményben él, hogy a legrövidebb idő alatt mind a két gépet teljesen elkészítheti. Legelőször a *magyar* nyelv számára valót építi. Ezután jön a német. Minden nyelv ugyanis csekély szerkezetváltoztatást kíván a gépen. A feltalálót egy orosz nyelvhez használandó gép építésére is fölkérték már. – Meg is énekelte egy akkori író:

Hej, te rátarti, nyakas szedőnép:
Nyakadon van immár a szedőgép!
Mely masina, ha praktikus lészen:
Sok szedőt peregrinussá téssen...

Kliegl találmányát az 1840-ben egybegyűlt Rendei is felkarolták, s Beöthy Zsigmond lelkész beszédben ajánlotta Kliegl pártfogását: «Nem kell bevárni a találmánynak tökéletes kivitelét, hanem magát az eszmét kell jutalmazni» – mondá. Kliegl ezalatt szorgalmasan dolgozott Pozsonyban a gép előállításán s az általános érdeklődés következtében a dolog anyagi oldala is mihamar kedvező megoldást nyert. Dessewffy Aurél, Perczel, Batthyány s többen gyűjtést indítottak, mely 1400 forintot eredményezett. 1842-ben Zsoldos Ignác, Pulszky Ferencz, Császár Fer. stb. «Kliegl-könyv»-et adtak ki, melyet a jelesebb írók közreműködésével Garay János szerkesztett. Ennek jóvedelme szintén Kliegelnek adatott át.

Utóbb József nádor, V. Ferdinánd hozzájárulásával, 6000 forintot utalványoztatott ki Kliegelnek a kincstárból, havi 200 forintos részletekben.

E közben Kliegl a szedőgép mintájával annyira elkészült, hogy azt 1848-ban Pestre hozhatta s itt nyilvánosan bemutatta. Hogy a gép milyen volt, arról sem rajz, sem leírás nincsen.

A jelenlegi «Hof zum Jungen» Mainzban, a hol Gutenberg nyomdája volt

Az 1848–49-iki események Kliegl találmányát is teljesen háttérbe szorították; az anyagi segítség megszűnt s így Kliegl is abbahagyta a további munkálkodást s 1849-ben Aradra költözött.

Gépe ez idő alatt Pesten egy lövész-utcai házban volt beraktározva s 1851-ben a háztulajdonos házbér fejében lefoglaltatta. – Dr. Barta Károly orvos közbenjárására Bohus Lászlóné 90 forintot adott az adósság törlesztésére, de mivel időközben a törlesztendő tartozás 130 forintra növekedett, Barta a tanácshoz fordult, hol sikerült neki az árverés letiltását kieszközölni. Ilyformán a gép megmentetett attól, hogy ócskavas módjára elárvereztessék, de ezzel a magyar szedőgépnek végkép letűnt a dicsősége. A gép 1857-ig a vakok intézetének egy

szobájában volt beraktározva, s 1860-ban ládába csomagolva a Nemzeti Muzeumba vitetett. Hogy onnét hová lett, az bizonytalan, de valószínűleg a technológiai muzeumban van elrejtve s ott hirdeti Kliegl fáradtságos munkájának dicsőségét.

Kliegl Bazinba költözött s ott nagy nyomorban, mindenkitől elhagyatva, gyermekei kegyelemkenyerén élt egész haláláig.

*

Az első magyar szedő- és osztó-gép tehát nem vált be, sőt még a rajzai is eltűntek a géppel együtt. De azért Kliegl neve okvetlen részt kér abból a dicsőségből, a melyért a szedőgép problémájának megoldásáért az angol, francia, német és amerikai feltalálók versenyeznek.

Tőlünk, magyaroktól, megkapta az elismerést, más nemzetek azonban alig tudnak valamit róla.

LEITNER PÁL

A sajtónak az lenne a legszebb feladata, hogy az emberiség fölvilágosodására irányuló törekvéseket támogassa. Ennek a feladatnak azonban csak a munkások sajtója tesz eleget. A munkáslapok helyzete hasonló a tengeren közlekedő hajóhoz, melyet a vihar által felkorbácsolt hullámok egyik örvényből a másikba dobnak s megsemmisüléssel fenyegetik a kormányosokat. De ezek, az utasok segélyével, rendszeren még jókor elhárítják a veszedelmet. Az olvasók és a szerkesztők összetartásán áll tehát a munkáslapok alapja, az olvasók e pártfogása azonban oly szeszélyes, mint a tenger hullámverése: hol fölemeli s hihetetlen erővel védi a társadalmi viharok ellen; hol elvonja tőle segítő támaszát, odadobja a megsemmisülés szikláinak. De meg kell szünni e szeszélyes hullámzásnak, mert a lappal az összességet fenyegeti a katasztrófa. Az olvasóknak áthatva kell lenniök attól a tudattól, hogy mily magasztos föladata van a nyomtatott betűnek. Közös erővel kell igyekezniük a tengeren himbálódó hajót célhoz segíteni; ha aztán e közös segítség meg lesz, majd kiveszi részét abból a hajó gépésze és fűtője is, mert a nélkül ugy sem lehet remény a menekülésre. – Gutenberg fölvilágosító találmánya hatalmas hadihajójának gépészei és fűtői is vagyunk, de közönyösségünk miatt nem birunk élni a hatalommal, mely birtokunkban van, mert ha kissé meglazitanók azt a csavart, mely az emberiség sötétségben tartásának kormányrudját mozgatja, akkor a sajtó, az a hatalmas nagy hajó, kénytelen volna Gutenberg találmányával azon az uton evezni, mely az emberiség fölvilágosulásához és boldogulásához vezet. Akkor nem volnánk kénytelenek ma, Gutenberg névnapjának 500-ik évfordulóján, még mindig azt hangoztatni: «Legyen világosság!»

SIEGFRIED JÓZSEF

Művészet, mesterség és ipar

Gutenberg találmánya ebben a sorrendben haladva érte el mai fejlettségét és ez a három definíció három határkő annál az átalakulási processzusnál, a mely a könyvnyomtatás művészetét előbb mesterséggé, azután iparrá alakította át.

A halhatatlan emlékü Mester az istenáldotta zsenik minden Golgotáját végig szenvedte. A pátriczius családból származó és jó módban nevelkedett gyermek ifju korában anyagi gondoktól gyötörve és irigy ellenségektől körülveve találja fel a világot átalakító könyvnyomtatást. Először a szétszedhető és összerakható, tehát többször használható mozgó betűket csinálja meg, azután megkonstruálja a fasajtót, majd elkészíti a nyomtatófestéket és mindazt, a mi a könyvek előállításához szükséges. Minden tökéletlen, minden kezdetleges, olyan, mint a frissen sajtolt

must, a melyre még a kiforrás, megüledés és megtisztulás proceszusa várakozik. Ilyen kezdetleges eszközökkel fog a Mester a gótbetűs nyomtatott biblia készítéséhez.

És ő, a primitív eszközökkel dolgozó nagy elme, művész volt, *alkotó* zseni, a ki széppé, nemes-sé, ideálissá teszi a tudományt. Alkotásával bevilágít a késő századokba s korát meghaladó elméje maga előtt látja a jövő világát. Ő maga azonban osztakozik a nagy elmék végzetében: szegényen, koldusan tengeti utolsó napjait, kegyelemkenyér jut osztályrészül annak, a ki találmányával százezreknek ad kenyeret és a ki fölvilágosítja az elméket.

A nagy *művész*, az istenáldotta zseni találmányát azután *mesteremberek* öröklik, a kik kézügyességük és olykor-olykor intelligenciájuk segítségével tökéletesebb alakuvá formálják a betűket, jobb anyagból készítik a festéket és praktikusabb konstrukcióju sajtókat gyártanak a kezdetleges faprés helyett.

Azután jön a harmadik korszak. Külön *iparrá* lesz a betüöntés, külön a festékkészítés és külön maga a könyvnyomtatás, mikor a könyvnyomtatás már csak a kész anyagból állítja elő a sajtótermékeket.

E három korszak után beütött a szecesszió és ma nem tudjuk, mi is tulajdonképpen a könyvnyomtatás: művészet, mesterség vagy ipar?

De hát nemcsak mi nem vagyunk ezzel tisztában, – nem tudják azt magok a művészek sem. A kiválóbbakat ők is a kisebb fokozatu *mester* névvel tüntetik ki, mert mikor az ember kifogy a szuperlatívuszokból, akkor rendesen visszafelé haladva keresi a hatványokat. Így áll elő azután az a furcsa helyzet, hogy az olyan mesterembert, a ki kiválót alkot szakmájában, művésznek nevezzük. Ellenben annak a művésznek, a ki nagyon kimagaslik társai közül, mester a neve. Így jött létre azután a *művész-mester* és *mester-művész* fogalom mint – szuperlatívusz.

Pedig művészeknél a *mester* fogalom nem szuperlatívusz, hanem becéző szó, olyan, mint mikor valaki a gyermekét «kis baglyom»-nak vagy más ilyes valaminek nevezi. A fogalom tehát nem annyira kérdés, mint inkább kedveskedés.

Köztünk, nyomdászok között, sincsenek már mesterek, csak iparosok és munkások. A mestert megölte a szabad ipar, a mit sokan a sajtószabadság rovására akarnak írni.

De ha a szoros értelemben vett könyvnyomtató iparos lett csupán, magához a mai könyvnyomtatáshoz mégis mind a három tényező szükséges. Kellenek hozzá művészek, mesterek és iparosok, csakhogy ezek mindegyike külön kategóriát képez. Ez a három tényező együttvéve képezi a mai sokszorosító ipart, vagy ha úgy tetszik: a grafikai művészeteket.

És ezeknek mindegyike külön-külön jogot formál ahhoz a primitív fapréshez, a melyen ötöd-félszáz esztendővel ezelőtt nyomta a mester a legelső könyvet, a mai modern diszművek és sajtótermékek őst. Ezért ünnepli velünk együtt az egész világ. Azt, a ki éppen ötszáz esztendővel ezelőtt látta meg a mindent éltető nap világát, a minden világosságok éltetőjét.

TICHY ÁKOS

Gutenberg

Te vagy a legnagyobb vezére
E nyughatatlan földkeréknek,
Ólomkatonák milliói
Szavadra mind fegyverbe lépnek.

Ha a szabadság napsugárit
Megtámadják felhők s a vészek,
Vezényszavadra harczba állnak
E bátor, szürke, kis vitézek.

Szabadság az, miért harcolnak
És üldözik a szolgaságot,
Hányszor menték meg, tudja isten,
A rablánczon sinlő világot.

Nem vért s halált, de áldást hoznak
Minden porszemre, minden rögre.
Te, a szabadság nagy vezére:
Gutenberg, áldva légy örökre!

FELEKI SÁNDOR DR.

Nyomdászok a XV–XVI. században

A találmányok közül egyik sem birt oly nagy kulturális föladattal, egyik sem támasztott az emberek között annyi ellentétes nézetet s egyik sem tett oly sok kis embert naggyá, mint Gutenberg találmánya, a nyomdászat.

WAGNER KÁROLY

Gutenberg *művész* volt, utódaiból *munkások* lettek. Gutenberg és utódai között mégis van egy közös vonás. Ő is nélkülözésnek volt kitéve, mint ma utódai. De Gutenberg könnyebben elviselhette a nélkülözést, mert kárpótolta őt mindezért az a tudat, hogy feladatának eleget tett: az emberiség boldogulását óriási lépéssel előbbre vitte; s ha még sem méltányolták eléggé, – ez kortársai lelki szegénységére vall. Utódai azonban nem hivatkozhatnak a kötelességteljesítés boldogító tudatára, mert nem támogatják eléggé a minden bajban segítő-társukat: a szervezkedést.

PEIDL GYULA

Emlékezzünk régiekről

«... Tudós könyvnyomtató, ki a latin nyelvtant előbb átdolgozza és úgy adja ki, a ki mielőtt a bibliát kinyomtatná, előbb az eredeti szöveggel hasonlítja össze s a hibákat kijavítja és javításait ügyesen megvédi; költő, kinek verseit a nép széltére énekelte; theologus, ki egyházi beszédet is ír; nyelvész, kinek tiszta gondolkodásra s éles megfigyelésre valló orthographiai elvei vannak, melyeket kiadványaiban következetesen alkalmaz; kritikus, ki átvizsgálja a kiadás végett hozzá vitt műveket s a szerzőket figyelmezteti tévedéseikre; jó hazafi, ki ingyen nyomtatja ki a magyar ábécét, mert azt akarja, hogy a paraszt is tanuljon meg olvasni; a ki lelkesen izgat a latintól hátraszorított nemzeti nyelv érdekében; a ki élénken érzi nemzete minden téren való elmaradását s figyelmezteti rá honfitársait; a ki maga költségén, maga által öntött betűkkel, maga nyomtatja ki «aranyos» bibliáját, hogy azt oly olcsóvá tegye nálunk, mint a milyen volt az angoloknál; ügyes és szakképzett betűmetsző, betüöntő és könyvnyomtató, a ki föltűnt Amsterdam világhírű könyvnyomtatói között is «szemnek kedves» betüivel, sőt egy hollandi egyetemi tanár szerint minden belgát fölülmult a betüöntésben és metszésben; kinek művészi munkájáért vetekedett Angol-, Svéd-, Lengyel- és Németország, Toscana nagyhercege és a római pápa; a ki örmény és georgiai betüivel a magyar nevet messze keleten is ismertté tette, úgy hogy a kiket Amsterdam könyvnyomtatói hirneve édesgetett magához Ázsiából, a magyar név dicsőségét vitték onnan vissza hazájukba.

Egy régi író őt «Erdély phoenixének» nevezte el s a monda phönixmadarával hasonlította össze, mely tűzben emészti el magát s hamvaiból ötszáz év múlva új életre támad; valóban, a magyar nyomdászat történetében ilyen eseményszerű jelenség volt; megjelenése a magyar nyomdászat ujjászületését jelentette s ő is tűzben, a folytonos munka tűzében emésztődött el...»¹¹

Ott nyugszik a kolozsvári temetőben, a balra vezető mellékút közepe tájától mintegy 30–40 lépést egyenes irányban fölfelé haladva, egy elsüllyedt, koporsó alaku sirkő alatt.

1702. márczius 20-án borult rá e sirkő, tehát két év hijján két évszázad viharzott el felette. Ki tudja, megéri-e még rendeltetése helyén azt a két évet, mely a két évszázadból hiányzik? Nem jut-e eszébe addig egy kérges szívű temető-csősznek hogy félrelökje?...

Lehet, hogy eszébe jut; de az is lehet, hogy nagymesterünk születésének 500 éves fordulóján eszébe jut a magyar nyomdászoknak, hogy azt a korhadtt sirkövet, mely a magyar nyomdászat dicsőségének egy nagy tényezőjét, Tóthfalusi Kiss Miklós hamvait takarja, hozzá méltó piedestálra emelje.

Nem lesz nehéz munka; a nagyja már el van végezve. Készen van a rekonstrukció terve, a költségvetés és meg van a költségek egy nagy része is; csak mintegy 250 korona hiányzik még.

Gondolkozzunk rajta, vajon áldozhatnánk-e méltóbban az emlékezet oltárán e nevezetes évfordulón, mint azzal, ha összeadjuk e csekély összeget?

RUZICKA GYULA

¹¹ Dr. Dézsi Lajos: Tóthfalusi Kis Miklós életrajza. Megjelent a Magyar Történeti Életrajzokban. Franklin Társ. nyomdája 1898.

Tótfalusi Kiss Miklós sirja a kolozsvári temetőben

A sajtó megteremtőjének, Gutenbergnek, ötszázados születése ünnepén, visszapillantva a multra, sok tanulságot merithetünk a jövőre. A történelem igazolja, hogy nemcsak föltaláló atyamesterünknek s annak követőinek kellett saját hazájukban, saját szülővárosukban küzdelmes életet, ugyszólván mártiromságot végig szenvedni, hanem a népek milliói szálltak sikra, hősök vértettek el az emberiség legnagyobb kincseért: *a szabadságért!* Szabadság és sajtó, e kettőt elválasztani nem lehet! Az emberiség és a nemzetek akkor ünneplik meg legméltóbban a könyvnyomdászat föltalálását, ha világszerte megteremtik a *valódi sajtószabadságot!*

STALLA MÁRTON

Gutenberg találmányának technikája a mult század óta rohamosan fejlődött. Sajnos, hogy a magyarországi nyomdászok társadalmi életében ennek ép ellenkezőjét tapasztalhatjuk. Sokan azt hiszik, hogy egy pár népszerű szólam betanulásával és alkalmoszerű elhadarásával elérték a tudás és az elv non plus ultráját. Mennyivel többet használhatnának ezek az összeségnek, ha feltűnési viszketegységüket leküzdve, kissé több szerénységgel, de mindenelőtt alaposabb tudással indulnának a kitűzött cél felé.

SCHUSTER ÁGOSTON

A jövő társadalmát a nyomdászat fogja megalkotni a műveltség teljes kiterjesztésével, a fölvilágosultsággal. Ebben rejlik az emberiség megváltása és teljes jogegyenlősége s az elnyomatás és rabszolgaságból való fölszabadulás.

Szaktársam! Becsüld meg jól Gutenberg emlékét. Gondolj mindig arra, hogy a mikor megmozgatod és sorokba állítod azt az igénytelen kis betűt, a jövő társadalmának leghatalmasabb katonáit állítod hadrendbe, mert minden szó, mit alkotnak, egy-egy lépés a biztos győzelem felé! Győzni kell az igazságnak! Lesz világosság!

És midőn a te kezeiden keresztül buzog a művelődés forrása, lehetetlen, hogy meg ne értsd e szavakat: művelt egyén nem lehet rabszolga. Ne várj másnak segedelmére, hanem az önmagadban rejlő erővel segíts magadon, művelődjél, mert tudásban rejlik a hatalom.

Csak akkor becsülöd meg érdeme szerint Gutenberg mestered emlékét, ha betüidből tudást meritve, hü katonája leszesz annak a fölvilágosító *igazi megváltásnak*, a melyet a betü szolgál!

SCHWARTZ AMBRUS

A könyvnyomtatás és a betüöntés édes testvérek. Mindkettőt Gutenberg találta fel. A könyvnyomtatás terjeszti a világosságot és a művelődést s a betüöntés adta és adja neki a segédeszközt e czélok eléréséhez.

NOVÁK GUSZTÁV

A sajtószabadságról

A költő azt mondja, hogy a szem a tükre, a beszéd zenéje, a sajtó pedig festménye a léleknek. Ha a két utóbbit összehasonlítjuk, az általuk elérni kívánt czélokra nézve vajmi kevés különbséget tapasztalunk.

A beszéd mint közvetlen, s az írás mint közvetett módja gondolataink kifejezésének, lényegében, a czélt tekintve, egyenlő tényező, *hatásában* azonban a kettő között óriási különbség áll fenn.

A beszéd rögtönösen hat a lélek kedélyvilágára s ép oly gyorsan elenyészik. Tere szűk korlátok közé van szorítva s közvetlen hatását csak jelenlétünk által élvezhetjük.

A sajtónak közvetett hatása azonban végtelen. A sajtó által terjesztjük eszméinket, tudásunkat és meggyőződésünket; általa terjesztjük a művészetet s a tudományt, s általa mentjük meg hagyományainkat és eszméinket a mulandóság enyészete elől, mert a halhatatlanság eszköze a sajtó.

A sajtószabadság a sajtó szülötte, s az egyéni vélemény és a gondolat korlátlan terjeszthetésében áll. A sajtószabadság tehát egyuttal teljes egyéni szabadságot is föltételez. De *teljes* egyéni szabadság sehol és sohasem volt Európában s a sajtó-embrió nyomában már ott settenkedett a cenzúra sötét réme, hogy a szabad gondolat röptének szárnyát szegje.

Már a nyomdászat bölcsőkorában ott találjuk a szigorú rendeleteket, melyek eskü alatt kötelezik a nyomdászokat, hogy semmiképpen vallásellenes könyvet nem nyomnak, utóbb pedig rendeletekkel megtiltják nekik, hogy engedelem nélkül könyveket nyomjanak s nyomdát nyissanak. A reformáció századában pedig a nyomdászatot, mely hatalmas terjesztőjévé lett az új vallás-
tanoknak, valóságos istencsapásnak nézik, melytől rettegve irtóznak ép úgy, mint a fölvilágosodás másik faktorától: a szabad iskolázástól. Legeklátásabb példa erre nézve lord Berkeley virginiai kormányzó 1671-iki levele az angol felsőházhoz, melyben többek között így ír: «Én részemről hálát adok az Istennek, hogy nekünk sem szabad iskoláink, sem nyomdáink nincsenek és remélem, hogy még száz évig sem lesznek. Isten mentsen meg bennünket mindkettőtől!».

A középkorban a vallás szabott korlátokat a sajtónak s X. Leó pápa már 1515-ben kibocsátott bullájában meghagyta, hogy a püspökök és inquisitorok minden kéziratot még nyomás előtt nézzenek át, hogy nincsenek-e benne vallástalan dolgok. De egyes városok az ily rendeletekkel a pápákat, a királyokat és az országgyűléseket rég megelőzték s Strassburg tanácsa már 1504-ben megtiltotta minden oly kézirat kinyomását, mely a pápa, a császár, a hercegek, városok és a «jó erkölcsök» ellen szólt. Augsburg s más városok ugyanígy jártak el. E rendszabályok főképp a reformáció terjedése ellen irányultak, s a pápaság akkori hatalma következtében mindenütt érvényre emelkedtek.

Franciaországban már 1521-ben törvény volt arra, hogy minden kéziratot kinyomatás előtt az egyetemi hittudományi kar előleges vizsgálata alá kell bocsátani és csak ennek jóváhagyásával és engedelmével kezdhették meg a mű nyomását és terjesztését.

1533-ban Franciaország leghiresebb egyeteme, a Sorbonne, oly kérvényt intézett I. Ferencz királyhoz, hogy a minden oldalról megtámadott vallás megmentésére alkottassék szigorú törvény, mely szerint Franciaország területéről száműzessenek az összes nyomdák. A király a párisi érsek, Bellay tanácsára a kérelmet visszautasította; midőn azonban később Páris utcáin vallást gyalázó falragaszok voltak olvashatók, 1534-ben február 21-én kiadott rendeletében kimondta, hogy Franciaország valamennyi nyomdája bezárassék, s kik e parancsának nem engedelmességek, kötélt által való halállal bünhődjenek. A parlament azonban visszautasította a rendeletet és a király február 26-án egy újabbat bocsátott ki, mely szerint 24 cenzor neveztetik ki a nyomdák ellenőrzésére. De azért még ötven esztendővel ezután is megtörtént, hogy az inkriminált műnek nyomdászait nyilvánosan megkorbácsolták, többeket pedig megégettek.

De így volt ez akkor minden országban.

Angolország királynője 1585-ben törvényben kimondotta, hogy London városán kívül az egész országban csak két városban: Cambridgeben és Oxfordban szabad nyomdát nyitni, s minden nyomandó könyv előzetes bírálat végett a canterburi vagy londoni érsek elé volt terjesztendő.

Mindezek daczára azonban a szabadsajtóra rakott súlyos bilincsek mellett is jelentek meg nyomtatott művek még ott is, a hol a legéberebben ügyeltek a sajtó termékeire, bárhogy kárhóztatták és üldözték is azok íróit és nyomdászait.

Svájcban, hol a cenzura még valami ismeretlen fogalom volt, a nyomdászok a XVI. században ép úgy üldöztettek Kálvin által, mint egyebütt a katolikus papok által, sok nyomdász azonban még is Svájcba menekült s onnét terjesztette a tiltott könyveket.

Később, midőn lecsillapultak a vallási villongások, az állam s az uralkodók más czímen vették cenzura alá a nyomdatermékeket.

XIV. Lajos francia király 1694-ben egy, az ő személye ellen irányuló és Maintenon asszonnyal folytatott erkölcstelen életét tárgyaló röpirat készítésében résztvett Rambault betűszedőt és Larcher könyvkötőinast felakasztatta. Cailloué nyomdász özvegye azonban, kinek nyomdájában az említett röpiratot nyomták, élete fogytáig a Bastilleben sinylődött.

Angliában Cromwell ideje alatt is fennállott a cenzura, bár enyhébb formában, mint az abszolút uralomra törekvő Stuartok idejében, de még Milton lángelkű buzgólkodásának sem sikerült a szabadsajtónak pártot szerezni, a cenzura minden nyomoruságaival egyetemben egész 1694-ig tartotta magát, mikor aztán törvényileg beszüntették. A sajtó üldözése azonban továbbra is fennmaradt.

Németországban még a múlt században is igen szigorú cenzura uralkodott és csak II. József idejében kezdtek enyhébben bánni a sajtóval, bár ekkor még szó sem lehetett a cenzura megszüntetéséről.

A francia sajtót az 1789-iki forradalom megszabadította súlyos bilincseitől s mindenki szabadon terjeszthette gondolatait.

Azonban nem sokáig tartott a francia szabadsajtó munkásainak öröme, mert I. Napoleon már 1806-ban, a színházzal egyetemben a sajtót is újból cenzura alá helyezte s egyben, parancsa folytán, a párisi nyomdák számát, könnyebb ellenőrizhetés céljából, 400-ról 60-ra redukálták, valamennyinek ellenőrzését egy nyomda-igazgatóságra bízták, mely a belügyminiszternek volt alárendelve.

Később, midőn Napoleon csillaga már letűnőfélben volt, szívesen visszaadta volna a sajtó szabadságát, de a francia nép haragja elsöpörte őt cenzurájával egyetemben.

Magyarországon ép úgy, mint Ausztriában, már régóta csak előleges engedelemmel lehetett nyomdát nyitni s II. Rudolf 1584-ben rendeletet bocsátott ki, mely szerint minden engedelem nélkül működő nyomdát (a nagyszombati kivételével) megsemmisíteni rendelt.

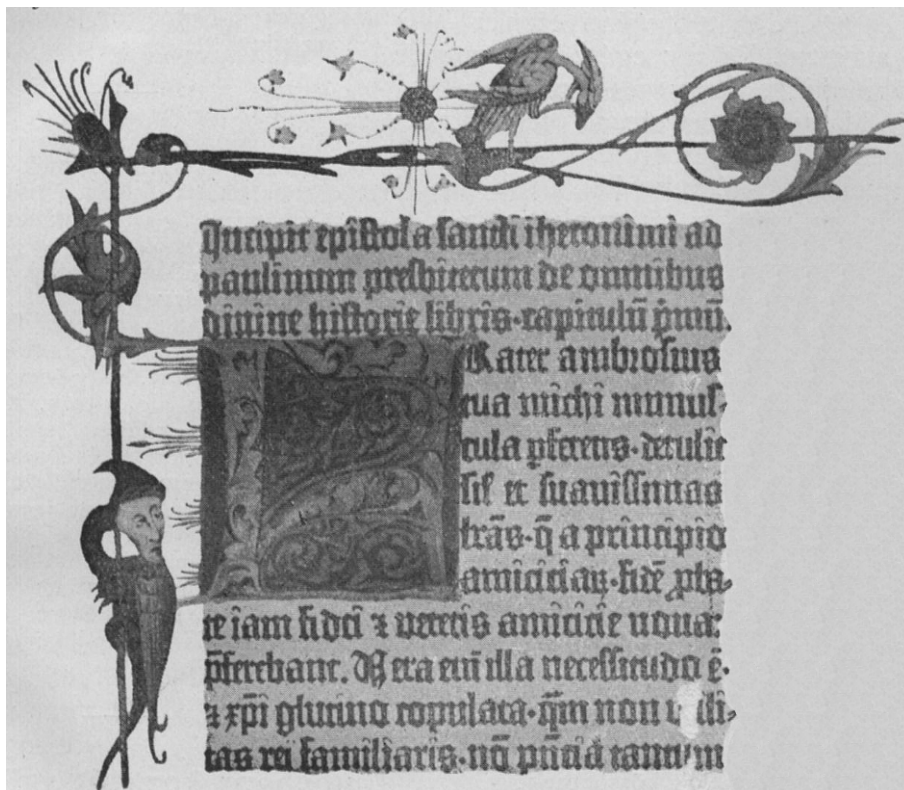
Ez a rendelet kizárólag a reformáció szolgálatában álló nyomdákat sújtotta.

Sokat szenvedett a sajtó a szabadelvűség esküdt ellensége, I. Ferencz király idejében, kinek szigorúsága mellett épen nem csodálható, hogy ez időben oly nehezen tudtak irodalmi termékek létrejönni. Hogy a cenzura mily rengeteg módon hátráltatta az irodalom fejlődését, azt itt nem vázolhatjuk; a sajtó felszabadítása után azonban annál vehemensebb erővel terjedt az irodalmi művek és a nyomdák száma.

Magyarországon első ízben Felsőbüki Nagy Pál, Sopronmegye követe és híres szónoka emelt szót az 1830-iki pozsonyi országgyűlésen a szabadsajtó érdekében. Sokat vitatkoztak abban az időben egy megindítandó országgyűlési napló fölött, minek vége az lőn, hogy Wesselényi Miklós egy könyomdát vásárolt és ezt az országgyűlésnek ajándékozta. Ezzel sokszorosították aztán az országgyűlési naplót. A kormány később lefoglalta a sajtót, s a rendeket kemény megrovásban részesítette.

Ezután Kossuth Lajos adott ki «Országgyűlési Tudósítások» czimén egy irott hirlapot, melynek szelleme olyannyira szabad irányu volt, hogy az egész ország és a kormány is lelkesedéssel fogadta.

Kossuth ezt a lapját az országgyűlés bezárása után «Törvényhatósági Tudósítások» czimén szerkesztette tovább és néhány joghallgatóval sokszorosítottá. Épp lapja megnagyobbításával foglalkozott, midőn 1837 május 7-én a hatalom reá tette kezét és börtönbe vetette.

Részlet Gutenberg 42 soros bibliájának első lapjáról (kisebbitve).
Eredetije bécsi csász. udvari könyvtárban

A folytonos üldöztetések következtében kifejtett állhatatos agitáció, valamint az 1848-iki párisi februári forradalom hatása alatt szunnyadásából fölébredt szabadságérzet Magyarországon is diadalra vitte a szabadsajtó lobogóját és 1848 márczius 15-én megszületett a magyar szabadsajtó első terméke, Petőfi Sándornak, a szabad eszmék eme lánglelkű dalnokának, «Nemzeti dala», mely leirhatatlan lelkesedést keltett az egész országban.

Márczius 20-án törvénybe iktatták a most is érvényben levő, a sajtószabadságáról szóló törvényt, melynek alapelve: «Az előzőleges vizsgálat örökre eltöröltetvén, a sajtó-szabadság visszaállítatik s így gondolatait a sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti.» Ez a törvény az akkoron divó szigorú cenzurához képest óriási haladást jelentett. A szabadságharcz leveretések nagy mértékben emelkedett nálunk a sajtó-termékek száma, több nagyobb politikai és időszaki lap keletkezett, melyek azonban a világosi fegyverletétel után megszűntek, mert a szabadsajtóról szóló törvény az akkoron uralkodó abszolút kormány által felfüggesztetett; így tehát a forradalom alatt szépen virult időszaki sajtó, – két szakfolyóirat: a «Gazdasági Lapok» és a «Religio» kivételével, melyekre igazán nem lehetett ráfogni semmi néven nevezendő renitens törekvést, – teljesen szünetelt a nyomdászattal együtt.

A forradalom után egyetlen politikai lap maradt fenn: a Vida István «Figyelmezője» s noha konzervatív tendenciájú lévén, s egyáltalán semmiféle forradalmi törekvésekkel sem volt vádolható, az 1850. év elején a rendőrség által lefoglaltatván, beszünttetett.

Csak hosszú esztendőök multával enyhült némileg az abszolút hatalom által újra behozott cenzúra, míg végre a szabad eszmék újbóli életre keltével, a 67-iki kiegyezés révén, újra érvényre emelték az 1848-iki sajtótörvényt is.

Az 1848-iki sajtótörvény azonban az utóbbi időben, minden különös törvényhozási intézkedés nélkül kiforgattatott eredeti mivoltából. «Mindenkinek szabadon terjesztheti gondolatait a sajtó útján», de a munkás-ügyek ez alól kivételt képeznek. A munkások sajtótermékei megjelenésük előtt ügyészi cenzurának vannak alávetve. És így egész nyíltan és jogosan állíthatjuk, hogy a munkások sajtószabadsága Magyarországon csak ott kezdődik, a hol nem áll ellentétben az uralkodó társadalmi nézetekkel és érdekekkel.

És míg más műveltebb államokban a munkás ép oly fontos tényezője az államnak és a társadalomnak, mint bárki más, s míg pl. Franciaországban egy szocialista ül a miniszteri székekben s másutt a parlamentben, addig Magyarországon még annyi joga sincsen, hogy a kivételes szabadságból legalább csak annyit élvezhessen, amennyire egy alkotmányos államban minden szabad embernek joga van. De majd eljön egyszer az ideje a valódi szabadsajtónak is, mely egyenlően részesíti áldásaiban az állam minden polgárát. A míg ez be nem következik, addig a sajtószabadság nem egyéb szépen csengő frázisnál.

LERNER DEZSŐ

Üdv neked Caesar, a haldoklók köszöntnek!

Te vagy Gutenberg János, kit ez az üdvözlés illet. Téged, ki egy egész világot meghódítottál.

Hódításod nem a zsarnok hódítása – hódolásunk nem a rabszolga hódolása.

Hatalmadba hajtottad a gondolatot: rögzíteni tudad az utókor számára; szárnyat adtál neki, hogy röpködjön; fényt kölcsönöztél neki, hogy világítson; tüzzé tetted, hogy gyujtson; – termékeny maggá tetted, melynek nyomában terebélyes fává nőtt az eszme, testet öltött az íge.

Nem félelmes gyilok volt a fegyvered, de ennél erősebb: a betű.

A betű, mely öl, a betű, mely életet ad. A betű, mely megöli a tudatlanságot, életre kelti a tudást. A betű, mely irtja a zsarnokot, irtja a szolgaságot egyaránt, hogy helyettük életre keltse a jogérzetet, az önérzetet.

A te érdemed Gutenberg János, hogy sok nincs, a mi volt s sok van, a mi nem volt – és sok olyan nem lesz, a mi van, s sok olyan lesz, a mi nincs.

Fél ezer év áll mögötted, a te nevedhez fűződik mindaz, a mi az utolsó félezer évben áldás.

Most ünnepelni kellene téged. De hol vannak azok, kik bőven részesei annak, a mit te juttattál? Hol vannak az uralkodók, a kormányok, kiknek számára te tetted lehetővé, hogy híruk mindenhová eljusson? Hol vannak azok, kiknek a te eszközöd szerzett hirt és nevet? Nincsenek sehol.

De azért vannak, kik üdvözölnek. A haldoklók azok, kik köszöntnek! A haldoklók, a te martyraid, a betűszedők. A betűszedők, kiknek a te betűid lassan, apránként, de biztosan megőrlik tüdejét, megőrlik életét.

Mindenkinek használtál, csak nekik ártottál.

Mindenki megfélemezett, csak ők emlékeznek rólad.

Dicsőség neked, Gutenberg János, köszönet nekik: a te martyraidnak!

DR. GOLDNER ADOLF

Mi nyomdászok végtelen sokat használhatnánk az emberiségnek s a művelődésnek, ha kizárólag a tudomány és a fölvilágosultság szolgálatában állanánk. De miként a kis ólom betűk nem kérdeik tőlünk, hogy mi mily célokra használjuk fel őket, épügy mi sem kérjük a cikkek célját s szótlanként fogadjuk el a szedendő kéziratokat. Sorokat szedünk, lehetőleg sok sort, hogy önmagunkat és főnök urainkat kielégítsük. A kéziratok tartalma nem érdekel bennünket. Ha valótlan, önámítás és igazságtalanság van bennök, nem a mi vétünk. Mi csak eszközei vagyunk a mai romlott társadalom irodalmának. De el jön majd az az idő is, midőn a kis ólom betűk uraivá leszünk, midőn csak az igazság és fölvilágosultság terjesztésére használjuk őket. Addig is követeljük: *legyen világosság!*

JÁSZAI SAMU

Gutenberg kora és találmánya

– Művelődési korrajz –

Senki sem tagadhatja, hogy az ipar munkásai között mi nyomdászok állunk legközelebb a tudomány kincseihez. Mi reprodukáljuk a szellemi munka termékeit, előttünk csergedez az a gazdag éltető forrás, melyből szellemünk táplálkozik s a mi munkánk révén indul világhódító útjára a művelődés és ép mi ne vennénk tudomást róla?

A nyomdászat és a művelődés Gutenberg nagymesterünk óta mindig mint testvérfogalmak szerepelnek az emberiség történetében.

Tekintsünk csak kissé vissza Gutenberg nagymesterünknek szentelt ezen ünnepély alkalmából az ő korába!

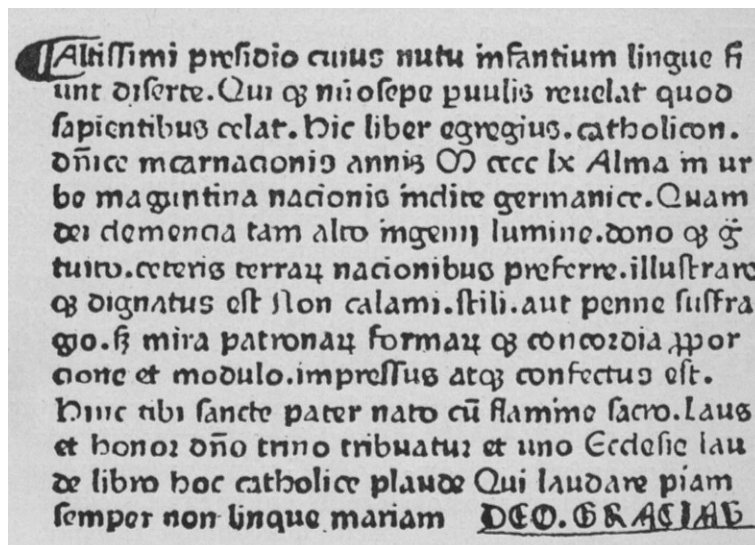
Midőn a renaissance vagy az ujjászületés korában az emberiség felébredt hosszú szellemi álmából, látta, hogy a vallásbölcseleti irodalom kultusza alatt sem a szellemi vívmányok, sem a művészetek terén nem volt képes oly művészi alkotásokra, mint a minőkkel Róma és Görögország már több, mint egy kerek ezer évvel azelőtt dicsekedhetett.

Széjjel néztek a renaissance emberei – a művelődni kezdő olaszok, németek, francziák – s látták, hogy egész irodalmuk mily silánynak nevezhető a régi gazdag latin és görög irodalommal szemben. Bámulva olvasták a nagy *Homér* és *Virgilius* híres époszait, a régi hősök nagy tetteinek zengő szép versekbe foglalt előadását; bámulva olvasták a nagy lyrikus *Pindarosz* és *Anakreon* szerelmi dalait s *Horátius* magas röptű ódáit, s valami titkos benső erőttől ösztönözve, végre is föleszméltek.

A hátramaradt kor tehát megújult erővel indult e gazdagon ömlő szellemi forrás felé, hogy önmagától fedezze föl azt a szunnyadó szellemi erőt, mely a régi népeket oly csodálatos szellemi magaslatra emelte!

A régi görög és latin irodalom tanulmányozása annyira áthatotta a szellemeket, hogy a helyett, hogy a régi írók nyomán saját nemzeti nyelvüket kezdték volna művelni, s ennek révén az általános műveltséget *a népre* is kiterjesztették volna, megmaradtak a latin nyelv bűvös légkörében, újra azt téve uralkodóvá a tudományban, a politikában, a vallásban s a műveltebb társalgás terén.

Sok század tünt le ezután, s e századok tudományának, műveltségének nagy része holt kincs gyanánt – a latin nyelvbe ölvé – a könyvtárak rengeteg polczain fekszik ma is, a nélkül, hogy a mai kor gyermeke azokhoz hozzáférhetne.

Gutenberg Catholiconjának colophonja

De mindezek daczára is óriási hatása volt e szellemi forradalomnak. Mert bármely nyelven szólalt is meg a haladó korszellem, bármily módon nyilvánult az emberi művelődés (hiszen Gutenberg majdnem összes sajtókiadványai is latin nyelvűek voltak), csakhogy végre megszólalt, s ezt a megszólalt, föléledt korszellemet nem lehetett többé elnémitani.

Ez a megifjodott, föléledt korszellem hatotta át Gutenberg korát.

Ennek a forrongó korszellemnek Olaszország akkori virágzó városai, *Flórencz*, *Róma*, *Milánó*, *Velence* és *Nápoly* voltak kiinduló pontjai s a föllendült irodalom és művészet itt csakhamar oly nagy szellemeket hozott fölszínre, mint *Dante* és *Petrarca*. Csodálatos, lankadatlan művelődési vágy vett erőt e korban az embereken, mely itt-ott a nép tömegeibe is

behatolt, s mint egy egykoru olasz írónál olvassuk: *1300 körül Flórenczben mindenki tudott olvasni, s még az öszvérhajcsárok is Dante chansonettjeit énekelték.*

Az ugynevezett *humanisták* kiásták a feledés homályából az ókori művelődés eszközeit és az európai tudomány és művészet számára új életre keltették.

Medicsi Kozimó, a híres velencei doge 22 hó alatt 42 másolóval 200 kötet könyvet iratott össze, hogy egy megfelelő könyvtár alapját megvethesse. X. Leó pápa szintén a legnagyobb humanista pártolók közé tartozott.

Csalódnánk, ha azt hinnők, hogy a feltámadt korszellem e nagy mozgalmi a kis Magyarországot és annak jelesebbjeit érintetlenül hagyták.

A renaissance-kor Mátyás király idejébe esik, kinek uralkodása Magyarország művelődésének fénykorát képezi.

Ki ne tudná, hogy ő évenként 50 ezer aranyat költött a részére dolgozó budai és olaszországi másolókra és ritka művek megszerzésére, – hogy gyakran oly művek lemásolását kérték tőle idegen fejedelmek, melyek az olasz könyvtárakban nem voltak feltalálhatók; és ki ne tudná, hogy a 10000 kötetet bizton meghaladó Corvina-könyvtára már ebben a korban egész Európában párját ritkította?

Mátyás idejében hozta Budára Karay László Hess András német nyomdászt s ott Magyarország legelső nyomdáját állította fel.

Az ébredező korszellem mindenfelé felrázta a kedélyeket s az ó-kor nagy íróinak földidézése megteremtette az ösztönt, ezeket utánozni, elérni és esetleg fölülmulni!

A szellemi fölélédes e nagyszerű mozgalmának, a tudásvágynak, a teremtő alkotó igyekvésnek azonban egy nagy hibája volt: nem terjedhetett el a nép közé.

A tudomány e korban az előkelőbb, a módosabb osztály kiváltsága volt; csak azok engedhették meg maguknak azt a nagy fényűzést, hogy a drága, vagyont érő könyveket beszerezzék, a régi írók fényes szellemkörében szórakozhassanak.

Nem csak a tudományra volt ez hátrányos, mely újabb, jelesebb erőket csak lassan gyűjthetett, hanem az általános művelődésre is, mert a nép a régi írók újra fölszínre hozott műveiben nem gyönyörködhetett.

Ekkor lépett fel találmányával az emberi művelődés és haladás lángeszü apostola *Gutenberg János*.

Gutenberg találmánya nélkül a renaissance kor általános művelődési mozgalma okvetlenül megakadt volna, mert a békók közé szorított szellemi élet elsatnyulását vonta volna maga után.

Gutenberg szabad szárnyra eresztette a lelánczolt tudományt, mely elragyogva, mint a nap sugarai a sötét felhők mögöl, bevilágítja a világegyetemet.

Gutenberg találmánya tehát *a tudomány és a műveltség népszerűsítésének és demokratizálásának leghathatósabb előmozdítója volt.*

A sajtó utján eszközölt könyvterjesztésnek természetes következménye lön, hogy a számtalan példányban nyomott és az írott kódexekhez képest rendkívül olcsó könyvek gyorsan terjedtek a nép között, előmozdítva a fölvilágosodást.

E fölvilágosodás terjedésének kifolyása volt a renaissance-kort követő másik nagy szellemi áramlat és eszmeharcz: *a vallási reformküzdelem.*

A sajtó feltalálása és alkalmazásának hordereje tehát abban áll, hogy a szellemi emelkedést, haladást a nagy tömegekre, az igazi nép számára hozzáférhetővé s elérhetővé tette.

*

A mióta a magyarországi nyomdászoknál szokásba kezd jönni, hogy Gutenberg nagy-mesterünk emlékének évente egy-egy napot szentelünk – úgy látszik, azon meggyőződés is gyökeret vert közöttünk, hogy ennek az ünnepnek reánk és közvetve másokra nézve is nagy társadalmi jelentősége és erkölcsi haszna van.

A Gutenberg-ünnepélyek, úgy látszik, csakhamar oda fognak fejlődni, hogy szellemi haladásunknak, testvéries összetartásunknak és lankadatlan előre törekvésünknek kétségbevonhatatlan bizonyítékát képezzék, s minden egyes ily ünnepély mindegyikünknek alkalmat fog adni arra, hogy magát a nagy nyomdász-család egyik törekvő tagjának tekintve, mindazon czélokért lelkesedjék, melyekért testületünk kiválóbb férfiai előrehaladásunk és anyagi létünk biztosításának érdekében sikra szállanak.

A Gutenberg-ünnepélynek ez lenne legszebb eredménye, s ekkor annál szívélyesebben üdvözlőnk e napot és várunk minden évfordulóját, mint törekvéseink, összetartásunk és haladásunk legeklatásabb kifejezőjét.

*

Ötszáz éve, hogy Gutenberg született, négy és egy fél század éve már annak, hogy páratlan találmánya által az emberiség kezébe adta a felvilágosodásnak, a tudomány kincseinek kulcsát, hogy általuk sikerrel és kitartással harcolhassunk. *A szellemi erők gyarapításával* kell tehát az anyagi érdekeink megóvását czélzó törekvéseinket előmozdítanunk. Legyünk Gutenberg méltó epigonjai, s kövessük az ő, a felvilágosodás és művelődés általánosítását czélzó törekvéseinek nyomdokait.

Ez volna legméltóbb tettünk az ő nagy nevének emlékezetére!

LUBIK ZOLTÁN

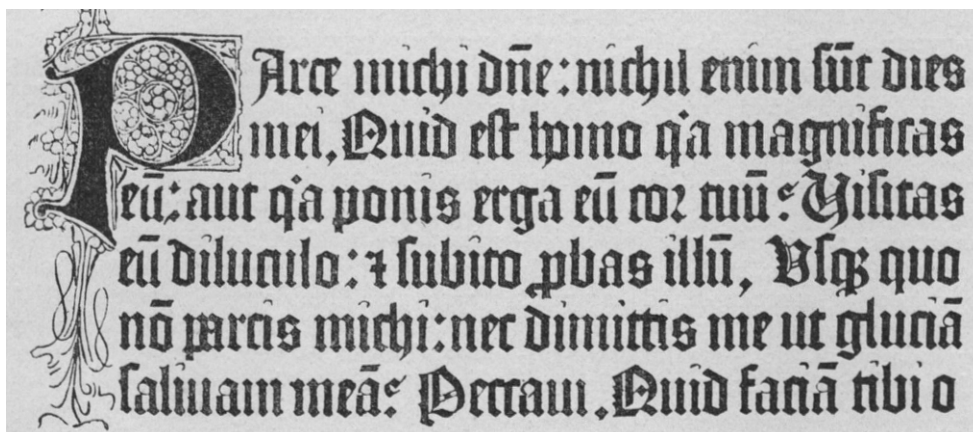
Huszonhét év: 1873–1900

– Reminiszcenciák –

Most, midőn Gutenberg születésének ötszáz éves évfordulóját ünnepeljük, nem lesz talán érdektelen, ha visszatérek a huszonhét évvel előbb elmúlt esztendőre, 1873-ra, a midőn a nyomdászat Magyarországra való behozatalának négyszáz éves évfordulóját ünnepelték a budapesti *nyomdász-segéd*ek.

Azért mondom, hogy *nyomdász-segéd*ek, mert ezzel a művelődés-történeti eseménnyel szemben az irodalmi és tudományos társulatok, mint az akadémia, a Kisfaludy-társaság s az irodalmi kapacitások nagyon hidegen viselték magokat, épügy, mint most is, s a hatóságok közül is csak az egy Buda városa (akkor még külön város) emlékezett meg arról, hogy Gutenberg születése után hetvenhárom évvel, 1473-ban, már volt Gutenberg találmányának műhelye Magyarországon.

Az igaz, hogy ez a megemlékezés első sorban Buda város kötelessége volt, mert hisz az első könyvnyomda, I. Mátyás király uralkodása alatt, Budán állott fönn; meg is ünnepelte Buda város tanácsa e nagyfontosságú eseményt, ha nem is külső fénnel, de szép alapítvánnyal, a mennyiben egyik tanácsülésén ennek az eseménynek emlékére kétezer forintos alapítványt tett egy munkaképtelen budai nyomdász vagy egy ilyennek özvegye javára, a ki az alapítvány hat százalékos kamatát (évi 120 ft) élvezheti. Élvezi is még ma is egy özvegy.

Részlet Schöffer 1457. évi zsoltárkönyvéből (kisebbitve).
Eredetije a bécsi csász. udv. könyvtárban

Alig halt meg Gutenberg, már volt Magyarországon könyvnyomda; megelőzte tehát Magyarország ebben a tekintetben a ma műveltebb és előre haladottabb államokat, sőt megelőzte a császárváros Bécset is, a hol csak kilencz év mulva nyitották meg az első könyvnyomdát.

Ez, tekintetbe véve az akkori művelődési viszonyokat, nem is valami feltűnő, mert hisz Magyarország I. Mátyás király idejében mintegy elől járt a tudományosság terén. De az erre következett két században is, a vallás reformálása korában, aránytalanul sokkal több volt a könyvnyomda Magyarországon, mint más államokban: a vallás-ujítók és a valláshoz hüek vitái egyre teremtették a könyvnyomdákat.

Czélom azonban nem általános művelődési czikk írása, hanem egyszerűen csak az, hogy rövid visszapillantást vessek az 1873-ik évre, a midőn a nyomdászat Magyarországra való behozatalának négyszáz éves évfordulóját ünnepeltük, továbbá röviden arra a huszonhét esztendőre, a mely azóta elmúlt. És ezt, az általános érdeklődésével, csupán mint nyomdászegéd teszem.

Leírom először az 1878-iki ünnepély lefolyását, azután az egyesületi és társadalmi életünkben az ebben az évben és a későbbi években történeteket; leírom azért, mert fiatal szaktársaim, a kiknek nagy része 1873-ban még a világon sem volt, nem tudják, hogy milyen volt a mi egyesületi és társadalmi életünk ezelőtt huszonhét évvel, és hogyan fejlődött olyanná, a minő ma.

1873! Fényes év ez a magyarországi nyomdász-segédnek történetében. Fényes, mert a nyomdászat Magyarországra való behozatalának négyszáz éves emlékére oly ünnepélyt tartottak a budapesti szaktársak, minden idegen behatás és támogatás nélkül, a minő oly szerény testülettől, a melynek akkor csak hétszáz tagja volt, igazán ritkaságszámba vehető.

Hogy kiknek volt főérdeme a rendezésben, azokat is megemlítem, hogy boldog emléket idézzek föl bennök a mult idők iránt: Mika János betüöntő már meghalt, de él még Galateo Béla és Ligeti József az államnyomdában, Firtinger Károly és Gawel Gyula a részvénynyomdában, Szőke Mihály Szegeden és sok más, a kik ha öregen is, de bizonyly fiatal hévvel gondolnak vissza a huszonhét év előtt történetekre.

Nézzük csak, hogyan is folyt le ez az ünnepély, 1873. szeptember 7-én és 8-án?

Már szeptember 6-án megérkezett a vidéki küldöttek zöme; megjöttek a pécsiek, debreczeniek, szegediek, kolozsváriak és pozsonyiak, továbbá a bécsi Gutenberg-Bund tagjai és az egri szaktársak, Tóth Istvánnak, az egri érseki nyomda ma is élő nyugalmazott igazgatójának vezetése alatt. Számos vidéki vendég azonban csak másnap érkezett, a midőn a tulajdonképeni komoly ünnepély volt.

Az ünnepély délelőtt 10 órakor a pesti polgári lövöldében vette kezdetét, a hol a dalárdák által előadott Kölcsey *Hymnus* után Vizsay Imre (jelenleg színigazgató Halmai névvel) szaktárs tartotta a magyar ünnepi beszédet, majd utána Nitsch Alajos (most szedő Rózsánál) a németet, és erre rá Szabó Elek (az egyetemi nyomda mostani faktora) elszavalta Benedek Aladárnak, akkor még fiatal költőnek, erre az alkalomra irt *Paramythe* című költeményét.¹² Az ünnepélyt a két dalárdának, a pestinek és budainak, német záró éneke fejezte be.

A diszebéden, az akkori Zsiska-féle vendéglőben, a mai Vasváry Pál utcában, egymást érték a kollegiális és humoros felköszöntések, míg délután, a nem komoly ünnepélyen, hanem mulatságon, az *Uj Világban* (a mai Lipót-köruton), a két fővárosi nyomdász-dalárda és a bécsi Gutenberg-Bund, továbbá az *Uj Világ* művészei mulattatták a közönséget.

Ezzel az alkalommal meg kell említenem egy oly jelenetet is, a mely az igaz, nem volt összhangban az ünnepély komolyságával, de legalább nagyban hozzájárult az *Uj Világban* mulató közönség vig kedély hangulatának emeléséhez. Megemlítem ezt azért, mert sem az akkori *Typographiában*, sem későbbi, reánk vonatkozó nyomtatványokban nem olvastam sehol.

Furman Lajos debreczeni szaktárs ugyanis (ma is dolgozik a város nyomdájában), midőn egyik német *művész* javában énekelt a pódiumon, egyszerre csak fölugrott hozzá és: «*igyál német, ne kornyikálj!*» kiáltással tele kulacsot nyújtott feléje. Első perczen ez meglepetés-számba ment, de csakhamar nevetésbe tört ki a közönség, mert a «*németnek*» volt annyi esze, hogy nem botránkozott meg, hanem nevetve fogadta a kulacsot és jót húzott belőle.

Másnap, szeptember 8-án, mi természetesebb, mint hogy a vidéki vendégek a fővárosi szaktársak kalauzolása mellett megtekintették a főváros akkor még kevés nevezetességét. Akkor még kevés volt a nevezetesség; csak egy hid volt a Dunán és nem volt sem Andrassy-ut, sem körutak, a hiányosan világított széles utak nem voltak még sem aszfaltozva, sem befásítva, sőt az első rotációs gépet is csak ebben az évben hozatta a *Pester Lloyd*, a Bécsben tartott nemzetközi világkiállításról. – No de akkor még mások voltak az igények, mint ma, és a min ma szánakozunk, akkor nagyszerű számba ment.

Igy folyt le a nyomdászat Magyarországra való behozatalának négyszáz éves évforduló ünnepe, a melyre minden oly szaktárs, a ki akkor már szerepelt, minden bizonnyal örömmel emlékezik vissza.

Mostani ünnepünk nagyobbyszerű, mert hisz ma már közel hatszor annyian vagyunk és fokozott mértékben rendelkezünk anyagi erővel és intelligenciával is.

ZAKA LAJOS

Én is magasztalnám Gutenberg művészetét, ha – nyomdász nem volnék.

SAMMLER ZSIGMOND

A nyomdászat jövőjéről

Két óra volt éjfél után, haza indultunk a kávéházból. A fehér ivlámpák alatt nyüzsgött az éjjeli lepkék és apró legyek raja a hálókban. Sötét volt az ut és csendes, a villanyos vasut csatornáját hosszú kampóval tisztította egy egyenruhás ember. Szótlanul ballagtunk egy darabig,

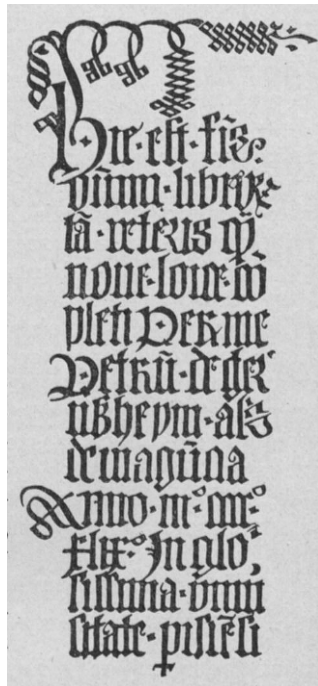
¹² Ez alkalomból még két másik alkalmi költemény is jelent meg: egyik Mikes Tóth Kálmántól, a másik Szopkó Jánostól. Mindahárom a *Typographia* 1873-iki évfolyamában olvasható.

mindenkünk saját gondolataiba elmélyedve. Társam csak akkor szólalt meg, mikor egy hatalmas épülethez értünk, melynek pincze-ablakaiból még villanyos fény szűrődött kifelé. Ugy rémlett, a falak rengnek attól a tompa zugástól, zakatolástól, melyet odabenn valami titokteljes szörny hallat, mintha perczenként 180-szor lélekzetet venne óriási tüdeje. «Ujságház» volt, a reggeli lap készült a rotációson.

Ép eszembe jut; a nyomdászok fölkértek, cikket muszáj írni a Gutenberg emléklapjuk részére «A nyomdászat jövőjéről». Édes istenem, mit irjak erről? Ha még a multjáról, vagy a jelentőségéről kellene? Akkor lehetne a szokásos közhelyeket felcizfrázva, újra feltalálni, képzelgetni. De a jövőről! Mit mondjon az ember arról, a nélkül, hogy Vernet, vagy Bellamy, vagy olyasfélét ne plagizáljon?

Elhallgatott pár pillanatig, aztán azt tapasztalva, hogy nem adok neki tanácsot, folytatta:

– Igaz, ott van a szedőgép, a nagy revolúció a nyomdászat terén! Sokszor olvastam róla: szerencsére egy könyv is akadt a kezembe, mely most jelent meg s valami kétszáznál több gépet – szedő, öntő, osztó s tudja jó ég, miféle csodagépet – ír le; ebből sokat lehetne kiírni, de nem akarok holmi technikai száraz dolgot megírni – nem is szólva arról, hogy nem is értek hozzá – s hogy bizonyára e tárgyról szakemberek irnak.

Schöffer kézírása, melyben kijelenti, hogy az előbbi bibliát is ő másolta le. Páris 1449.

Megint hallgatott s mentünk egy darabig; még mindig nem voltam hajlandó nyilatkozni. Azután folytatta:

– Azért megírom, hogy milyennek látom a nyomdászat jövőjét, hiszen gondolkodtam a kérdés felett. Hiszen a szedőgép tért hódít; nem rohamosan, szép lassacskán, de annál kitartóbban. Tökélyesbitik, úgy, hogy még pár száz szabadalmat vesznek ezen a téren; s egy pár közülök be is válik. De azért az igazi jövőjét a nyomdászatnak, jobban mondva az átalakulást egész másfajtájú mesterséggé, nem a szedőgépben látom, hanem másban. Meg vagyok arról győződve, fel fognak találni – nem is feltalálni, csak most már létező eljárást átalakítani, melynél fogva a nyomtatványokat photochemiai uton fogják előállítani, ujságot, könyvet egyaránt!

– No, hogyan? Ez már engem is érdekel!

– Hogyan? Egész pontossággal bizony nem mondhatom meg, mert ha tudnám, akkor már elmentem volna ma, jobban mondva tegnap, a szabadalmi hivatalba s kivettem volna a pátenst az én találmányomra, s nem is csak a magyart s osztrákot, de a világnak mind az öt földrészén létező országokéit is, s több lenne a pénzem, mint... mint... Tehát egész pontosan nem, de az eszmét, azt föltétlenül megmondhatom.

A szedőteremben – mely persze már nem «szedő»-terem többé, amint azonnal fogja látni – hat-nyolcz-tíz szedő ül – a ki persze már nem «szedő» – mindenike a maga írógépe előtt, – körülbelül olyan írógép, mint a mai, persze megfelelő javításokkal, – s perczenként kényelmesen ír 150–200 betüt; ha egy oldallal elkészült s azt a korrektor átnézte, beviszik a fényképészeti terembe; itt van az új találmány, melynek alapja igenis a fotográfia; a kellően egymás mellé rakott géppel irt oldalakat lefényképezik; azt a nagy lemezt, mellyel a fölvtétel készült, viszik a gépterembe, itt megerősítik a sajtóba s a gépmester megindítja a gépet, ha a holnapi reggeli lap összes oldalainak megfelelő lemezek a gépen vannak; a rendszer ugyanolyan, mint a mai rotációs gépeken; minden másodperczben kihull a gépből bizonyos számú kész ujságpéldány; festékhengerek vannak, melyek a lemezeknek festéket adnak, mint ma; de mivel ott nincs domboru betü, vegyi uton minden érintésnél csak oda tapad festék, a hol a lemezen betü képe, vagyis sötétség van. Így megspórolnak nem tudom hány szedőt; megtakarítják a betüket; a stereotypiát; munkát, időt, bért s tudja a szedő, mi mindent; a lap úgy néz ki, mint a mai, csakhogy sokkal tisztább; fényképezett hirlap! Nincsen a rotációs nyomást jellemző domboruság, nincs félig bemázolt rész stb.

– És mifélek a betük?

– A minők ma, vagy akármilyenek lesznek; talán szecsessziósak. Ha nyolcz írógépen dolgoznak, lehet mindeniken más-más betűfaj, az egyikén garmond, a másikon borgis, harmadikon petit s így tovább; sőt van már most olyan írógép is, a hol öt másodperc alatt ki lehet cserélni a betüket tartó hengert s akármilyen, pl. héber, czyrill betü-garnitúrát betenni! Mindezt hiven reprodukálja a fényképi, a photochemiai lemez, ép úgy, mint a rajzokat, melyeket a képes lapok hoznak! S ha a korrektor valamely hibát nem vesz észre, hát lesz a lapban sajtóhiba, akár mint ma van! Csakhogy ezt a helytelen betüt nem *szedték*, hanem *irták*! Ez lesz tehát a nagy átalakulás szerintem: hogy a könyveket s lapokat *nyomják* ezentul is, de nem *szedik* őket! S ma mégis ez a legfontosabb része a dolognak; ha nyomdászról beszélnek, mindig szedőre gondolnak!

Hát ezt megírom a nyomdászok részére a lapjukba: hogy tulajdonképen Gutenberg nagy találmánya, az egyes mozgatható betűkkel való szedés, el fog enyészni. Mit mond hozzá?

– Igen érdekes, föltétlenül; megkritizálni természetesen nem bírom; hiszen ahhoz részletekbe kellene bele mennünk.

– Csak tessék! Majd adok részletes fölvilágosítást! Mondottam ugyan, hogy nem találtam föl a dolgot, de azért meggondoltam az egész eljárást; ez nem ötlet, ennek így muszáj lennie a technikai fejlődésnél fogva, melyet a photochemiai reprodukcióban, az író- és szedőgépeknél tapasztalunk.

– És a technikai átalakulások következtében mi lesz a nyomdászokkal?

– Erre nem adhatok pozitív választ, az azonban föltétlenül be fog következni, hogy a szedőgép lassan-lassan kiszorítja a szedőt a nyomdából s Gutenberg találmánya a maga eredeti mivoltában csak ama kis emberek által fog praktizáltatni, kik nem rendelkeznek annyi tőkével, hogy a rengeteg pénzbe kerülő gépeket beszerezzék. Ama szedőket, kik annak idején nem gondoltak a jövő eshetőségeire, s nem törekedtek megfelelő általános ismeretek el-sajátítására s nem akartak tudomást venni ama megbecsülhetetlen előnyökről, melyeket a szakszervezet nyujt, keserves csalódás fogja érni.

– De mégis mily preventív intézkedésekkel véli ön a nyomdászat technikai átalakulásának káros kihatását ellensúlyozni?

– Mindenekelőtt föltétlenül szükségesnek és időszerűnek tartom, hogy a nyomdászok tömörülve és szervezkedve, mint hatalmas testület álljanak szembe az új versenytárral. Tanulják meg, hogy a mai társadalomban nem a széthuzódás és az erők szétforgácsolása, hanem csak erős összetartás és egyetértés által lehet valamely kitűzött cél eléri. Soha se tekintsenek a mellékérdekekre, hanem tartsák mindig szem előtt ama előnyöket, melyek az összeség javára szolgálnak. Követeljék a munkaidő megrövidítését s azt, hogy a szedőgépen más, mint tanult betűszedő, ne dolgozhassék; tanuljanak, olvassanak, művelődjenek, tegyenek szert általános ismeretekre, legyenek mindenekelőtt művelt, önértékes és öntudatos munkások s akkor majd emelt fővel nézhetnek a nyomdászat jövője elé.

DR. L-T. R.

Ötszáz év!

Immár ötszáz év múlt el azóta, hogy *Gutenberg Gensfleisch János* megszületett. 1400. nyarán látta meg azt a világot, melyet ő találmányával teljesen átalakított.

*

Mily átalakulást okozott ez a parányi ólom! Elcsendesítette a harci riadókat, ellensúlyozta ezt a másik ólomdarabot, melyet a híres szerzetes – Schwartz Berthold – találmánya adott az emberiségnek öldöklésre, rombolásra.

Az emberiség őstörténetében, a bibliában vagyon írva: «Legyen világosság!» De hol volt a világosság?! A te parányi ónbetűd – oh mester – változtatta az ígét testté. A te elméd szülötte meghozta a várva várt világosságot.

*

Sötét korszak volt a XV. század, melynek második felére esik a nyomdászat bölcsőkora. Írás, olvasás, az általános műveltség eme alapföltétele, teljesen ismeretlen fogalom volt a nép közt. A szerzetesek által kézzel írott könyvek csak drága áron voltak megszerezhetőek.

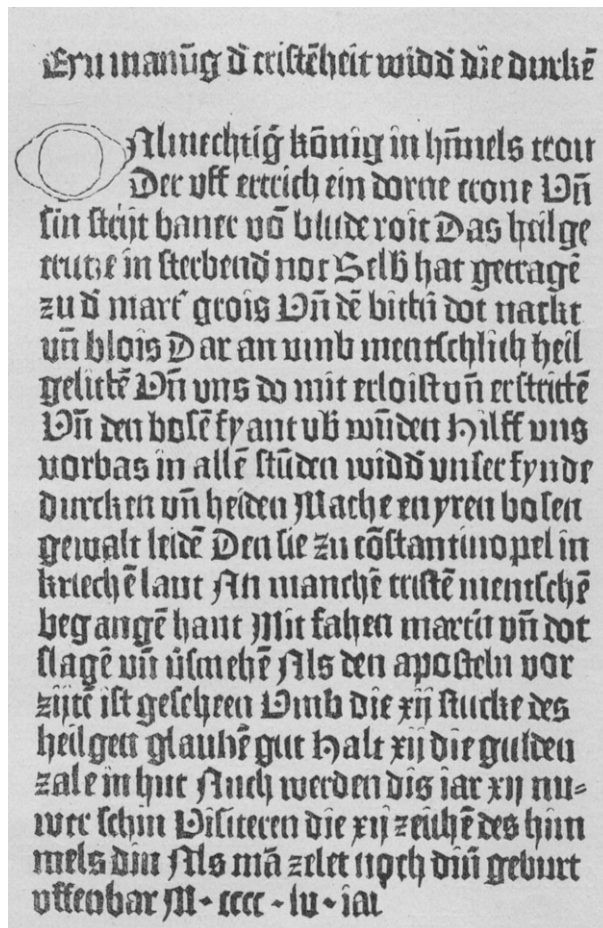
Óriási haladás volt Gutenberg találmánya, mely tekintve ama kor nehézkes közlekedési eszközeit, aránylag rövid idő alatt terjedt el. Fél századdal később már majdnem minden haladottabb nemzetnél ott találjuk.

De e találmánynak nagy horderejét csakhamar fölismerték a haladás ellenei is. Látták, hogy a világosság fényét terjesztő betű halomra dönti az eddigi elveket, a rendszeresen ápolat fanatizmust és ősbutaságot, s ezáltal beláthatatlan következményekkel lesz a társadalmi rend alakulására.

Gutenberg találmányának alapja ma is az, mint azt a mester megalkotta. De minő változás történt segédeszközeiben!

A fasajtó évszázadokon át uralkodott, míg helyét elfoglalta a vas kézi sajtó, ezt ismét kiszorította a gyorssajtó, mely a betű által gyorsaságra tanított embernek még mindig lassu volt és megteremtette a százkaru, bámulatos gyorsaságu körforgó sajtót.

Ódon drezdai fasajtó – közben ötszáz év – és itt a körforgó sajtó!

«Eyn manug d'cristeheit widd' die Durke.»
Gutenberg által 1454-ben Mainzban nyomott füzet czimlapja

A betű szolgálatába lépett később minden találmány, hogy azzal karöltve terjessze a tudást, szolgálja az embernek anyagi és erkölcsi javát. James Watt találmánya, a gőz hajtja gépeinket; Stephenson György vasutja és hajója sietve hordja szét a betű kész termékeit, a villanyosságot szolgálatunkba vettük. Daguerre fényfelfogó «camera obscura»-ja hasznos eszközünké vált.

És ama sok-sok, még félig kész találmány, melynek befejezése a XX. századra vár.

Ez csak a betű öt évszázados technikai haladása, hát még annak szellemi előmenetele!

A betű eljutott mindenüvé! Beférközött a szegény kunyhójába, akadálytalanul jutott be a gazdag palotájába és megtanította az emberiséget arra, hogy a tudás és műveltség közös tulajdon, mely egyenlően illeti a szegényt és gazdagot. És széthordta az emberek közt a magasztos eszmét, a «szabadság, testvériség, egyenlőség» eszméjét, melyért ma már milliók küzdenek.

De még sok tennivalód van, te ónparány! Hisz az emberek még mindig különbséget tesznek egymás közt faj, nemzet és vallás szerint. A fehér ember még mindig üldözi a rézbőrűt, a francia gyűlöli a németet, a keresztény megveti a zsidót.

Dicső ősapánk! Azt hiszem, mire születésed még 1–2 évszázaddal elmulik, megtanít bennünket a te betűd arra, hogy mindnyájan emberek, testvérek vagyunk, hogy még a siron innen is egyenlőek vagyunk!

És győzni fog a fennen lobogtatott zászlóra irt hármass jelmondat és leszen köztünk «szabadság, testvériség, egyenlőség!»

AUGENFELD M. MIKSA

A XIX. század uralkodó eszméi a XX. század kezdetével lejártak; Eötvös József kiváló bölcséleti munkájában fejtegeti ezeket az eszméket, a melyeknek egyike, másika diadalt is ül ma. Eötvös, a legmélyebben gondolkozó, az elnyomott parasztság sorsa iránt a legérzőbb szívű magyar író, megérte azt, hogy ha nem is gazdaságilag, de legalább az életben a parasztból is ember lett. Nem érte meg azonban azt, hogy a paraszt és a későbbben képződött ipari munkás gazdaságilag is ember legyen. Ha még élne, érző szive megnyilatkoznék e tekintetben is, a mint megnyilatkozott korábban a polgári elnyomatás ellen. A XIX. század uralkodó eszméje volt a polgári fölszabadítás, a XX. századé pedig a közgazdasági fölszabadítás lesz. Az előbbi győzött a sajtó erejével (A falu jegyzője, Magyarország 1514-ben stb.), az utóbbi is győz ezzel. – Erős e tekintetben hitünk, de legyen olyan érző a szívünk is, mint a minő Eötvös Józsefé volt, a ki a XIX. század derekán emelte föl szavát az elnyomatás ellen. Eötvös József használta a sajtót, mi is használjuk ezt, s lépünk be bátran a XX. századba.

ZAKA LAJOS

Elmélkedések

Nem titok senki előtt, annyiszor s olyan sokféleképpen hangoztatták hivatottak és hivatlanok egyaránt, hogy Gutenberg János és társai: Schöffler Péter és Fust János dicső találmánya milyen óriási, következményeiben szinte beláthatatlan forradalmat idézett elő az értelem birodalmában világszerte. Az ó- és újabb kor remekművei, miket a másoló barátok lassan és fáradságosan – és a mi fő: szegény embernek megközelíthetetlen áron – reprodukáltak hártján és papíron századokon át, azokat a sajtó mechanikus uton tömegesen szórta a közönség közé. A könyvek és «röp»-lapok hihetetlen módon elszaporodtak s a ki tanulni, művelődni akart, azontul nem panaszkodhatott arról – lett legyen bármilyen szerény is az erszénye – hogy nem fér hozzá a tudomány, a poézis forrásaihoz. Más megítélés alá esik az, hogy *minők* voltak azok a szellemi termékek, miket a rövid időre megfoghatatlan gyorsasággal világszerte elterjedő könyvnyomtató officinák világgá röpitettek. E tekintetben kétségtelen, hogy az örökszép és magasztos remekművek mellett rengeteg a száma a selejtes, badar és haszontalan termékeknek is. Így az első századokban nyomtatott művek tulnyomó száma theologikus irányú, miket rég megszüntek olvasni még a czéhbbeliek is – ha ugyan valaha forgatták; – hogy pedig az újabb időben sajtó alól kikerülő munkák és folyóiratok sem «fenéig tejföls» remek, azt rosszakaratu gáncsoskodás nélkül is bátran lehet állítani. Azt mi nyomdászok tudjuk különben legjobban.

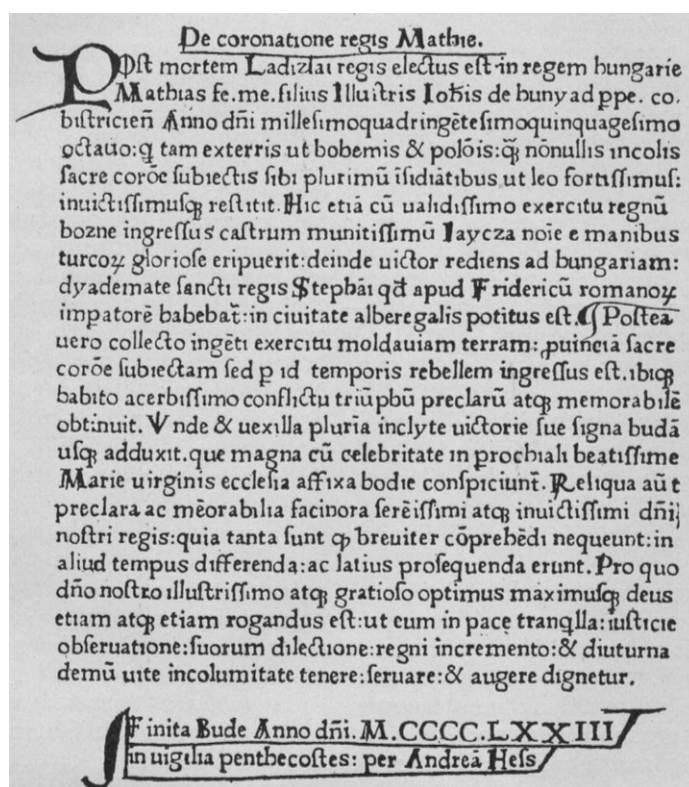
De ne recrimináljunk s nyugodjunk meg abban a megváltozhatatlan fátumban, hogy a legdicsőbb, legnemesebb dolgoknak is az a sorsuk, hogy visszaélnék velük s elterelődnek rendeltetésöktől. Annyi kétségtelen, hogy a nyomdászat a dicső és nemes találmányok egyik legkiválóbb típusa. Hogy a kellő időpontban – à propos – érkezett e találmány, mutatja az, hogy – a kezdetben elkerülhetlen tapogatódzás után – rövid pár év alatt olyan tökélyt ért el a velencei Manutiusok, a flórenczi Giunták, a francia Estiennek, Morelek, Didotok, az antwerpeni Plantinok, a hollandi Elzevirek, Bleuk, a spanyol Ibarrák, az angol Caxtonok, a német Kobergerek, Breitkopfok és Tauschnitzok, a magyar T. Kis Miklósok és más megszámlálhatatlan könyvnyomtató dynastiák kezei között, hogy az ujonnan született művészeti iparág bátran vetélkedhetett csakhamar a legrégebbekkel s leghiresebbekkel, izlés, szín és tökéletesség dolgában.

Ez azonban az éremnek csak fényes oldala. Illő és szükséges dolog, hogy árnyoldalát is vizsgálat alá vesszük. A fényes és szerény kiállítású nyomdatermékek tömémentelen mennyiségben ellepték az amateur-ök asztalait, a köz- és magánkönyvtárak polczait s a könyvárusboltok állványait. Egyes genialisabb és vállalkozóbb szellemű nyomtatómesterek tetemes vagyona és messze sugárzó hirnévre tettek szert. De jutott-e ebből a dicsőségből és haszonból azoknak,

kik a tényleges munkát ügyes kézzel és találékony elmével végezték: a sajtó munkásainak? Vajmi kevés. És nem fog meghazudtolni senki, ha azt mondom, hogy anyagi jóllét és világra szóló dicsőség dolgában a könyvnyomtató munkás manapság sem sorozható a sors kedvencei közé. Más kérdés azonban – és itt érek el cikkem igazi tárgyához – hogy abból a rengeteg fénycsóvából, mellyel a sajtó fölvilágosodást, művelődést, tudományt, értelmi erő alakjában az egész föld kerekéségén századokon át pillanatig sem szünetelő energiával besugározta, jutott-e és mennyi jutott Gutenberg tanítványainak, a nagy művelődési tényező szerény, de érdemes napszámosainak?

Bizony nem jutott, legalább nem abban az arányban, melyet, mint a művelődési eszközök termelői, abból igényelhettek volna.

Ugy jártak, mint az üvegprisma, mely egy Newton kezében a naptól szertesztet terjeszkedő fénysugarakat testén keresztül bocsátva a szivárvány színeiben ragyogó, pompás spectrummá szórja szét, de maga az marad, mi előbb volt: szerény, szintelen üveghasáb.

A Budai krónika utolsó lapja. Az első magyarországi nyomdatermék.

Nyomatott Budán 1473-ban, Hess Andrásnál.

Eredetije az egyetemi könyvtárban van (kisebbitve).

Mi az elmaradás oka? E kérdést könnyebb fölvetni, mint rá okadatolt feleletet adni. Vannak, kik könnyebb végét fogva meg a dolognak, a kormányt, az intéző köröket okolják, melyek megbocsáthatlan közönyt és lehetetlenséget tanusítanak, mikor a munkásság továbbképzéséről, magasabb fokon való – az írás, olvasás és számolás elemein túl menő – műveléséről van szó. És e vád nem egészen alaptalan. Dirigáló osztályaink annyira el vannak foglalva, hogy igazi föladataikra idejük nem marad. A hazafias frázisok özönétől nem jut idő jó és okos cselekedetekre. Hazafias tett volna már csak ha számot akarnának maguknak adni arról a társadalomtani abc igazságról, hogy az iparfejlesztés legelső föltétele, sine-qua-nonja, az ipart létrehozó főfaktort (a másik a vállalkozó és pénzádó): a munkás proletáriátust, értelmességben, általános műveltségben előbbre vinni, hogy igazi funkcióját jobban betölthesse; anyagi helyzetét javítani és állandósítani, hogy a megélhetés sanyaru gondjaitól megmene-

külve az önművelődésre is szakithasson időt és gyermekei (a jövő reménye) nevelésével is foglalkozhassék, moralitását megszilárdítani, hogy a társadalomban reá várakozó feladatoknak (ide számítva a közügyekben való részvételt, melyből ez ideig kizárattott) jobban megfelelhessen, stb. stb. Szóval szellemi nivója és anyagi jóléte érdekében mindazt megtenni, mit a nyugati, haladottabb nemzetek – Franciaország, Anglia, Németország – már létesítettek vagy terveznek. Mert vajjon mit nyerhetnek kormányzóink azzal, ha a munkástömeg méltányos kívánalmaival magukat tovább is ellentétbe helyezik?

A szocializmus kerülvén tollam alá, merem állítani, hogy a hazai munkásságot a politikai intézők közönye, rosszakarata, dőre macchiavelismusa kergette bele a szocializmusba. Ha ugyan ezt bajnak lehet tekinteni. Én részemről nem tekintem annak. A szocialdemokratikus doktrína, úgy mint azt Marx, Engels, Bebel stb. megállapították, távolról sem kifogástalan rendszer, én sem tartom mindezt orvosló panaczeának. Nem is az a lényeges, mert hiszen megvalósulásától, életbeléptetésétől, még meglehetősen távol vagyunk, s így bátran eltekinthetünk néhány századok tételeitől. De határozottan jó szolgálatot tett azzal, hogy a munkásságot, néhány könnyen érthető jelszó segítségével, egy zászló köré tömörítette, öntudatosságát fölébresztette és fokozta, osztálytudatot teremtett s a sivár érdekharcolt elvi küzdelmek színvonalára emelte: az összes proletáriatus szolidaritását – ezt az eddig ismeretlen fogalmat – öntudatra ébresztette s megizmosította. És ez nem megvetendő eredmény. De nem ez az az egyedüli kellék.

A szám, a tömeg kétségkívül lényeges tényező a társadalmi konstellációk, küzdelmek terén csak úgy, mint a fizikai világban. De százszorta nagyobb még a hatékonysága, ha az értelmi erő, a műveltség, a tudomány is támogatja.

A mi helyzetünk azonban lehetővé teszi, hogy az értelmi haladás, a művelődés terén uttörők lehessünk s jó példával járassunk elől. Ideje, hogy a mit egyes kormányok és vagyonos társadalmi osztályok megteremteni elfelejtettek, a magasabb népnevelést, oktatást, a munkásság maga vegye a kezébe. Az anyagi és értelmi akciónak együtt kell haladni s jóllehet ez utóbbi nem biztat olyan közvetlen vívmányokkal, mint az első, de minél előbbre haladunk, annál fontosabb, nyomósabb fegyver lesz kezünkben.

KUN

A nyomdászok társadalmi életének pangása egyesek különválásából ered. Mutassuk meg, hogy nemcsak rendkívüli alkalmakkor, hanem mindig oly egyetértően cselekszünk, mint Gutenberg félezedéves emlékűnnapén.

ID. AIGNER JÓZSEF

Mainz

Választottja a Gondviselésnek: Mainz városa, üdvözöllek! Szerencsés birtokosa a boldog városnak: Nagynémethon, téged is illet hódolatom!

Megilletődve köszöntlek benneteket e nagy napon, melyen a világ minden művelt népének hálás tekintete felétek fordul, leróva nektek a tiszteletnek bámulatteli adóját.

A könyvnyomtatás, a tudomány eme világjáró szekere, öt századdal ezelőtt indult el Mainz városából, megrakottan Gutenberg mesterünk találmányával, most pedig odasereglenek az akkor elszéledt apostolok késő ivadékai, hogy találmányának fényes eredményéről, nevének szerzett örök dicsőségéről haló porának hirt adjanak.

Mainz falai között pattant ki a szikra, melynek fényességéből az egész világnak kijutott. Itt élte csecsemőkorát a könyvnyomtatás művészete, itt ringatták szegényes bölcsőjét a ma már gazdag tudománynak, ide özönlének tehát a világ küldöttei, hogy egy-egy szemernyi részt vegyenek küldőiknek ama nagy dicsőségéből, melyet Gutenberg művészete eme magasztosan csendes német városnak szerzett.

Spanyolország jogosan büszkélkedik Columbussal, de a kis Mainz nagyobb dicsőségnek a letéteményese, mert míg Columbus csupán egy addig ismeretlen földrészt nyitott meg a világ számára, Gutenberg a könyvnyomtatás föltalálásával egy egész világot fedezett föl a tudatlanság és barbárság sötétségében botorkáló emberiségnek. Gutenberg tette szabaddá a gondolatot, az ő kezdetleges munkái népek szabadságának alapját vetették meg. A hol művészetének csak egy sugara megvillant, ott a zsarnokság nem volt többé korlátlan hatalom. Innen az a gyakori üldöztetés, mely Gutenberg közvetlen utódait nyomon kísérte.

Bámulatos, hogy öt évszázaddal a könyvnyomtatás föltalálása után is bizonyos titokzatosság fűdi e mesterséget. A nagy közönségnek csupán egy kis töredéke ismeri a nyomtatás technikáját, míg sokkal fiatalabb iparágakkal még az iskolás gyermekek is tisztábban vannak. Akárhányszor láthatjuk, mint bámulnak művelt emberek is, ha valamely nyomdában a munkát nézik. E körülmény mutatja legjobban, mennyire csodásnak, megfoghatatlannak tarthatták elődeink Gutenberg találmányát. A kultúra, a haladás, az ipari fejlődés mindmáig nem tudták teljesen letörölni a nyomdászati mesterségeről a titokzatosságot; a szabad ipar, mely a könyvnyomtatást nemcsak a közönséges mesterségek közé sorozza, hanem megengedi mindenkinek, hogy e mesterségben kontárkodjék, a liberalizmusnak eme szörnyszülöttje sem képes a könyvnyomtatást még ma is sok tekintetben misztikus mivoltából teljesen kiforgatni.

De nemcsak a mesterség ismeretlen a nagyközönség előtt, maga a föltaláló: Gutenberg is csak kevesek előtt ismeretes, kivéven az egy Németországot, a hol büszkén ápolják dicső nevének kultuszát.

Ha minden ország legalább egy szobrot emelt volna Gutenbergnek, ma már alakja népszerű volna. De ezt ő nem érdemli meg, hisz mindössze csak annyit tett, hogy elméjének csodás fényével a tudás utját világította meg törhetetlen kitartásával, bámulatos akaraterejével a tudás monopoliumát eltörölte.

Minden Gutenberg-szobor egy-egy mértföldjelző volna a civilizáció utján.

*

De ne zavarjuk azt a fönséges harmóniát, melyben a Mainz városába gyülekezett zarándokok Gutenberg szellemének himnuszt zengenek.

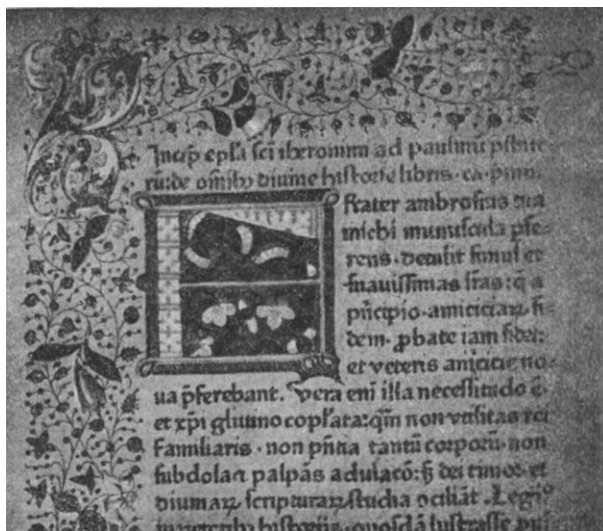
Tekintsünk hálával Mainz felé, mely e napokban a civilizáció vendéglátására nyitja meg nevezetes kapuit, osztozzunk örömeiben, melyből minden ember annyit érdemel meg, a mennyit magáénak követel!

Választotta a Gondviselésnek: Mainz városa, üdvözöllek!

KRAUSZ SOMA

Ha mindenben oly összetartóak volnánk, mint nagymesterünk Gutenberg születésének ötszázados évfordulója megünneplésében, akkor nem lenne okunk panaszra.

FRANK LAJOS

Részlet Schöffer 1462-iki «Mainzi bibliá»-jának első oldalából.
Eredetije a bécsi udvari könyvtárban (kisebbitve).

Az írás története

– Művelődéstörténeti tanulmány –

Az írás, mint művelődéstörténeti tárgy nem új ugyan, de még a múlt század elején is hamis nyomokon haladt. Általános volt pedig még ekkor ama nézet, hogy a beszédet és az írást Ádám már a világ teremtésekor ismerte.

Ez azonban ép oly téves nézet volt, mint az, mely kizárólag a fönikieket tette a betűk föltalálójának. Mert hogy e jegyekből soha sem fejlődhetett ki valamennyi ábécze, azt legjobban bizonyítja az, hogy a jelképes írásnál egy és ugyanazon korszakban mindkettő föllelhető, tehát egyik sem előzé meg a másikat a fejlődés útján.¹³

Hogy hol és mely időtájt létesültek az első írásjegyek, azt titkos homály fedi s ép úgy, mint ahoz, míg az ember beszélni, írni és számolni, nyelvét az egyes szavak kiejtéséhez idomítani, az évet hónapokra, a hónapokat napokra s a napokat órákra osztani megtanulta, sok évezred kellett, az írás föltalálásának ideje is visszanyulik egy történelmileg alig ismert sötét korba.

Az írás történetének egyes meséi a hagyomány útján maradtak reánk s ép azért azok nem is bírnak kellő bizonyító erővel.

De ha e mondákat csak utmutatókul tekintjük kutatásaink mikéntjére nézve, úgy azokban egy hatalmas segédeszközt nyerünk.

Az írást az ember, műveltsége ama alacsony fokánál fogva, mely minden előtte ismeretlen tárgyat, melynek eredetét nem tudja, természetfölötti tulajdonsággal ruház föl, valamely természetfölötti dolognak képzelé. Az írás ismerete már kezdettől fogva a törzsek bölcsei kezében volt, kik egyuttal papok is valának s ezt a kincset féltékenyen őrizték, mint pl. Egyiptomban az első dinasztia idejében.

Az írás fejlődésének is megvannak a maga korszakai; az írás első kezdetleges jelei valószínűleg csak egyes primitív rajzokból állottak s a betűk első alakjaikat is nem tervszerűleg, hanem csupán a véletlen folytán nyerték; az ember azután idővel módosíthatá azokat.

¹³ Faulmann: Ill. Gesch. d. Schrift. 2.

Az írás is, ép úgy, mint a beszéd, nem az emberrel veleszületett tulajdonság, hanem csak fokként fejlődött mai színvonalára. A társas érintkezés folyamán tett szert a nyelv is fejlettségének mai fokára s az írás is csak a kölcsönös érintkezés folytán módosult és fejlődött mai színvonalára.¹⁴

Az íróeszközök fejlődése elválaszthatlan kapocs által van összekötve az írás és a könyv történetével; mert az írás nélkül ép oly kevéssé teremtett volna az emberi elme iróanyagot, mint e nélkül könyvet s ezek ép oly számottevő tényezők az ember művelődésének történetében, mint az írás és a beszéd.

Az írás kétségkívül az első helyet foglalja el az emberi művelődés történetében. Az írás feltalálása nélkül nem fejlődhetett volna az ember műveltségének mai színvonalára, nem értékesíthette volna szellemi törekvéseinek és kutatásainak eredményét, sőt ama találmányok, melyek a különböző korszakok elsőrendű vívmányaiként szerepelnek, szintén csak az írás tudományának köszönhetik föltalálásukat.

Mielőtt az ember az írást föltalálta, teljesen vad állapot környékezé. Az írás föltalálása által emelkedett az ember ama színvonalra, mely őt, mint a teremtés koronáját megillette.

A nyelv ép úgy, mint az írás, csak fokként fejlődhetett; kezdetben csak egyes hangok, ezekből szótagok és szók képződtek, míg végre a társas érintkezés, a különböző nyelvek vegyülése azt eredményezte, hogy az egyes ragok és névmások a szókhöz fűződve azoknak világosabb értelmet adtak. A beszéd fokozatos fejlődése nélkül az írás sem jöhetett volna létre. Fejlődvén a nyelv és az ember műveltsége, szükségessé lőn az írás is. Az írás kezdetben csak primitív rajz volt s jelvényei föld- és kőrákások, czölöpök stb. valának, mely csak idővel, különböző fázisokon áthaladva vált írássá.

«Nem föltalálva lettek tehát ismét újabb és újabb írásjegyek, hanem a meglevők módosítottak.»¹⁵

Hogy az embernek már kulturális állapota legalsóbb fokán is szüksége volt az írásra, az nem valószínű. Míg szelleme nem emelkedett túl a mindennapi szükséglet határain, míg nem érzé ama hiányt, melyet az írás ismerete volt hivatva betölteni, addig nem is volt az írásra szüksége; de a mint levetközte állatias ösztönét s érezni kezdte hivatásának nagyságát, vagyis szellemi fejlődése elérte ama fokot, mely benne magasabb igényeket támasztott, szüksége volt az írás ismeretére is.

De nemcsak a polgárosodás, a társas érintkezés s a család megalapítása, hanem a vallás is előtámasztá az írás szükségességét; megalakulván az emberi társadalom, szüksége volt főnökökre, bírákra, kik nemcsak szóval, hanem írással is érintkeztek távolabbi alattvalóikkal; elterjedvén az egyes vallásfelekezetek tanai, szükségessé vált azok megörökítése. Az egyes vallásfelekezetek papjai írásban is megörökíték dogmaik misztikus tanait s a részben általuk módosított írásjegyeknek is szent jelentőséget adtak. Így jöttek létre az egyes vallásfelekezetek szent könyvei, melyek egyszersmind annak betűjegyeit is megörökítették, mint a «Korán» az arab, a «Vulgáták» a római, a «Pentateuch» a héber, Vulfila bibliája a goth s Cyrilé a szláv népek írásjegyeit.

Az írásjegyek kezdetben többértelműek valának; a rajzok individualitása elvont volt ama fogalomtól, melyben a hangzó gyökeredzett. A hangzók addig nem is szolgálhattak a szavak kifejezésére, míg a nyelv nem emelkedett magasabb színvonalra, s csak az esetben birt magyarázó értelemmel, ha azt kép (rajz) is kíséri. Az első írásjegyek nem betűk, sem az egyes szavak jelei, hanem csak egyes történetek, vagy tárgyak egyszerű képei (képmásai) voltak, melyek a tárgyakat primitív módon ábrázolták.

¹⁴ A kiskora óta elzárt Hauser Gáspár csak állati hangokat adott s négykézláb járt.

¹⁵ *Faulmann*: Ill. Gesch. der Schrift. Wien, Hartleben 1888.

Ily jelekkel, melyek közül némelyek valamennyi írásfajok között feltalálhatók, már az írás kezdetleges jelei között is találkozunk. E jelek az általuk kifejezendő tárgytól nyerték alakjukat; így pl. a napot a kör, a holdat a félkör, a vizet a hullámvonal ábrázolta.

Ezen írásnak (rajznak) azonban nagy hátránya volt, hogy a tárgyak óriási mennyiségét minden esetben rajzban ki nem fejezhette, mert némelyek gondolhatók, beszéddel kifejezhetők, de természetüknél fogva lefesthetők nem voltak.

Az embert szelleme tehát újabb kutatásra serkenté; nyelvbősége, tudványa, polgárosodása immár oly fokon állott, hogy az írás ezen alakja nem állott azzal arányban. Így alkotott egyes jeleket, melyek szintén tárgyakra, kifejezésekre vonatkoztak, csak hogy nem *egy*, hanem *több tárgyra*.

Ez volt a jelképes (symbolikus) írásmód. – Csakhogy ezek az írásjegyek többértelműek voltak.

Idanthuras, egy scytha-fejedelem, Dáriusnak, ki őt háborúval fenyegette, egy egeret, egy békát, egy madarat, egy nyilat és egy ekét küldött követe által. Orontopagas, Dárius egyik hadvezére, ezt úgy magyarázta, hogy «a scythák átadják nekünk lakásaikat (városaikat, mert az eger a lakásokban tartózkodik), vizeiket (mert a béka a vízben tartózkodik), levegőjüket, (mert a madár a levegőben röpköd), fegyvereiket (nyíl), szántóföldjeiket (eke), vagyis: megadják magukat.» Xiphodres, Dárius egy másik vezére azonban így magyarázta a küldött tárgyakat: «Hogy ha mi, mint az egerek, a föld alá nem buvunk, mint a békák, víz alá nem merülünk s mint a madarak, el nem repülünk, úgy nyilaink záporát el nem kerüljük, – azaz: országukat soha meg nem hódítjuk.» Az írásnak ilyen alakja tehát nem lehetett kielégítő; egyes népek megtartották s tökéletesítették, míg mások újabbakat alkottak.

Egy Attavantes által festett Korvin-kodexnek kisebbített czimlapja.
Eredetiye a magyar nemzeti muzeumban

Ezek az írásjegyek nem felelhettek meg egy fejlődő nyelv szóbőségének sem, miután csak egyes szavakra vonatkoztak s a nyelv fejlődéséhez képest a végtelenségig szaporodtak volna, mivel alakjuk egy szóhoz volt kötve, ahhoz a szóhoz, a melyre vonatkoztak. – Így jöttek létre a *betük*, melyek már nem a tárgyakat ábrázolták, sem szavakra nem vonatkoztak, hanem az emberi hangok különfélesége szerint, mint magán- és mássalhangzók, különböző alakkal bírtak.

Ez volt a mai ábécze.

Az írásnak máig körülbelül 300 különböző alaku ábéczéje ismeretes, a melyeknek jegyei között többször igen sok hasonlatosság létezik, bár jelentőségük minden nyelvénél különböző.¹⁶ Így egyes népek két, sőt három különböző ábéczéből alkották írásjegyeiket, sőt azok alakjait is módosították saját nyelvük, vagy ős írásmódjuk jellegéhez képest s így az egyes írásjegyek leszármazásának nehéz problémáját mystikus sötétség takarja.

Az összes ábéczék fokozatos fejlődésének tárgyalásába itt nem bocsátkozhatunk.

Az írástörténet segélyével bizonyítékokat szereztünk arra nézve, miszerint Európa őslakói már a legrégebb időktől fogva bírtak írásjegyekkel. A runák keletkezése, melyeket az észak-európai normannok használtak, a legrégebb időkbe visszavezethető. De az Európa déli részén lakó néptörzsek is bírtak már az őskorban írásjegyekkel s az egyiptomi történelemben nyoma van, hogy a Középtenger mellett lakó jóniak és szardiniaiak Egyiptommal élénk összeköttetésben állottak s velük szerződéseket is kötöttek, így tehát a görögöknek is volt írásuk.

Bizonyíték továbbá amaz állítás mellett, hogy Európa népei már a legrégebb időktől fogva bírtak írásjegyekkel, az is, hogy egy betűre számtalan jegyük volt és Philipps az általa felkutatott régi spanyol érmeiken nem kevesebb, mint husz különböző alakját fedezte föl az A betűnek, mi a betűjegyek sokaságát bizonyítja.

A mi pedig az egyes írásjegyek származását illeti, mint pl., hogy a görögök a régi fönikiéktől, a rómaiak a görögöktől stb. sajátították el írásjegyeiket, arra vonatkozólag már más helyen mondtunk véleményt.

A rómaiak írásjegyeinél ugyan, melyek tulajdonképpen az összes latin betűkkel író népfajok és nyelvek írásjegyeinek alapjául szolgáltak,¹⁷ feltűnő hasonlatosság észlelhető a görög betűkhöz – s innen a fenti vélemény. De fölmerül itt ama kérdés, melynél Faulmann is joggal jegyzi meg, hogy: «miért nem vették akkor át a régi görög írás valamennyi jegyeit?»

A római írásjegyek is sok változatosságnak voltak alávetve, mit különösen az A betűnek különböző alakjai is bizonyítanak. Ez az ingadozás csak a császárság korában szűnik meg, midőn a mostanihoz hasonló betűk voltak használatban.

Később az «oszlopirásból» (capital) a szépirás egy újabbat fejlesztett, mely annyiban különbözött ettől, hogy a betűk alakja bizonyos gömbölydedséget nyert. Ez volt az ugynevezett «uncial» írás, a mai latin és mai német ábéczének első alakja.

Az ugynevezett góth írás betűit, mellyel a régi góthok is irtak,¹⁸ Vulfila püspök állította össze a görög uncial és a régi góth betűjegyekből, a Kr. u. IV. században. (370.)

¹⁶ Lásd *Faulmann*: Buch der Schrift. Wien, 1873., hol körülbelül 260-féle ábécze látható, melyek közül azonban csak 60 van használatban.

¹⁷ A mai góth (német) betűk is csak ezekből származnak. N. L. N.

¹⁸ A góthoknak már ezt megelőzőleg volt írásuk, állítólag runák.

A góth írás 26 betüből állt s csak nagy betűvel (versal) bírt; a betűk karaktere a mostani német írásnak felelt meg, azzal a különbséggel, hogy egyesek a maitól különböző alakkal és értelemmel bírtak. A mai német írás korántsem fejlődött a góth írásból s legföljebb csak annak karaktere után képződött.

A góth írás, sőt a nyelv is rég kihalt s csak az upsalai ugynevezett «ezüst codex»-ben maradtak fenn emlékei.

A mai «német» betűk alakjával már a Kr. u. VIII. században találkozunk és pedig az ir hittérítők kézírataiban, kik a biblia terjesztésével egyidejűleg ezt az írást is meghonosították a germán népek között.

A germánok az új (katholikus) vallással egyidejűleg annak írásmódját is átvették s így latin betűkkel írtak németül.

Igy fejlődött a «capital»-ból az «uncial», az «uncial»-ból pedig a «minuscule». A capital (oszlopirás) betűi teljesen egyformák, míg az «uncial» alakjai már alul és felül itt-ott kimagaslóbbak; a minuskulák alakja már határozott német karakterrel bír; a betűk gömbölydedségüket elveszítvén, mindinkább szögletesek, összenyomottak s a mássalhangzóknál nyulánkabbakká lesznek s tökéletességük tetőpontját a XV. század első tizedében érik el. 1514-ben jelent meg Miksa császár imakönyve, melynek írott betűi mintául szolgáltak a mai német betűk öntéséhez. A Miksa császár által írt «Theuerdank» című elbeszélést Schönsperger augsburgi nyomdász ezekkel a minta-betűkkel nyomtatta s azóta azok általánosan elterjedtek.

A XV. század második feléig még latin nyelvű könyveket is német betűkkel nyomtattak, bár a német nyelvet lealacsonyítónak tartották a szerzetesek s a IX. században egy szerzetes bocsánatot kér a mainzi püspöktől, hogy egyes dolgokat németre fordított.¹⁹

A mai ugynevezett latin (antiqua) betűk a XV. század végével terjedtek csak el.

Schweynheim és Pannartz Olaszországba vándorolt német nyomdászok, kik 1464-ben a subiacoi kolostorban nyomtattak s innen Massini marquis meghívására Rómába mentek, hol 1467-ben adták ki «Epistolis familiaribus Cic.»-ot czimmel *az első, latin betűkkel* nyomtatott könyvet.

E betűk a mai német betűk szögletes alakját elvetve, a régi római «uncial» betűk gömbölydedségét vették át s ezért a feltalálók «antique» (rég) nevet adták nekik, megkülönböztetésül az akkortájt divatos új szögletes betűktől. E betűket később Aldus Manutius híres velencei nyomdász és Garamond tökéletesítvén, azok 1472-ben Zauner augsburgi nyomdász által Németországban is elterjesztettek s később Nyugat-Európa összes népei által elfogadtattak s ma már a világ minden részében használatnak. *És Magyarország e tekintetben is megelőzte a többi államokat!* Hesz András, kit Karai László prépost Olaszországból hívott be, Budán 1473-ban nyomtatta az első magyar nyomtatványt, a «Chronica Hungarorum»-t, *mely már kerek latin betűkkel* nyomtatott.

A szláv (orosz, szerb stb.) betűk keletkezésének történetét szintén misztikus homály fedi. A régi szlávoknak nem voltak könyveik, sem írásjegyeik, s csak jelekkel (rovás vagy runa) által érintkeztek. Később görög betűkkel írtak. De a görög betűkkel nem írhattak minden szót. «Végre Cyril püspök egy 38 betüből álló ábéczét (cyrillitza) létesített, melynek betűi közül némelyek a görög betűkhöz hasonlóak, mások pedig a szláv nyelvből valók. Ez a világ teremtése után 6363-ban (855 Kr. u.) Mihály görög császár, Boris bolgár fejedelem, Rastitz Moravia, stb. fejedelme uralkodása alatt történt.»

¹⁹ Faulmann: Ill. Gesch. der Schrift. 559.

Ezekből kitűnik az, hogy a szlávoknak már rég volt írásuk, mely a rovás vagy runákhoz hasonlóan bevágás által gyakoroltatott; csak hogy ez kezdetlegességénél fogva nyelvöknek meg nem felelven, Cyrill által tökéletesített. Ebből egyszersmind azt is láthatjuk, miszerint a görög Kadmos, az egyiptomi Tauth, a kínai Fo-hi s több más mythologiai személyek is csak ily értelemben volnának az egyes írásjegyek föltalálói.

Az ősmagyarok írásából semmi oly emlék sem maradt az utókorra, mely annak egykori létezését kétségen kívül helyezné. Hogy a régi magyarok, hunnok, a scythák írni tudtak, s így írásjegyekkel is birtak, az kétségen kívül áll.

A régi magyar írás-jegyek alakját biztosan meghatározni nem tudjuk, valószínű azonban, miszerint kétféle írásuk volt. A másik írásmód, melyet Bél Mátyás tett közzé a múlt század elején, 34 betüből állt s a keleti nyelveknél divó szokás szerint jobbról-balra volt olvasható. Faulmann a régi kabul írásmóddal hasonlítja össze, a magánhangzók egyenlő kiejtése miatt, bár az írásjegyek alakja között kevés a hasonlatosság, annál több észlelhető a runák között. Ezzel befejeztem az európai népeknél használatos írásjegyek történetének ismertetését, csak két nemzet írásjegyeiről kell még megemlékezni. Az egyik, az arab, mely Európa keleti részén az izlam vallást követő népeknél van használatban s 14 különböző alakja ismeretes, melyek közül azonban több csak emlékként maradt az utókorra. Legelterjedtebb faja ennek az írásnak az úgynevezett kufi írás, mely egyszersmind az izlam vallás írása is. Mint minden írásnak, úgy ennek is van föltalálója és Khalfa Hadzsi, a jeles könyvész így ír arról: «Az írást három ember találta föl. Az első, kit Moramirnak hívtak, a betűk alakját találta föl; a második, Aslam, azoknak különböző formát adott, míg a harmadik, Amir, a megkülönböztető pontokat alkotá.» A neskhi írás a privát életben használatban, bár az előkelőbbek még levélíráshoz is külön írásmódot használnak.

A görög írás, mellyel ma már csak a kis Görögország s itt-ott elszórt népei élnek, épp úgy képződött, mint a római írásjegyek. A régi görögök könyveikben nagy (versal) betűkkel írtak s csak fokozatosan fejlődött ebből a minuskula, azaz kis betű, mely csak a nyomdászat föltalálása után nyerte alakját.

Schweynheim 1469-ben öntötte Rómában az első görög betűket s Németországban 1516-ban jelent meg az első görög nyelven nyomott könyv, Schumannál Lipcsében.

A nyomdászat föltalálása, valamint a latin betűk elterjedése új irányba terelte az írást (a kéz-írást) is. Míg azelőtt csak egy fajtát (a szögleteset) ismerték a kézírásnak, ezután kettő képződött: a latin és a német. Aldus Manutius velencei nyomdász 1514-ben nyomtatta az első «cursiv» betűkkel készült könyvet, mely betűk a mai latin *kézírás* létrejöttét eredményezték.

NOVITZKY N. LÁSZLÓ